

Osman Sebrî

Şerrên Sasûnê
(1925 – 1937)

Komkirin û amadekirin
Dilawerê ZENGÎ

Mafê çapê parastî ye

Navê pertûkê: **Şerrên Sasûnê**
(1925-1937)

Nivîskar: **Osman Sebrî.**

Komkirin û amadekirin: **Dilawerê ZENGÎ**

Çapxana: Emîral – Beyrût – Libnan-2005

Derhêner û Kombiyûter: **Royar Zengî.**

Têbînî:

Ev pertûk bi boneya Sedsaliya ji dayik bûna
Osman Sebrî hatiye çapkirin. (1905 – 2005).

* * *

Ev destnivîs wek hatiye nivîsandin ji hêla rêziman ve
me weha daye belavkirin.

Pêşgotink

Piştî têkçûna şoreşa şêx Seîdê Pîran di sala 1925an de, li çiyayên Sasûnê agirê serhildanê bi destê têkoşerên mala Eliyê Yûnis (Qewmên çiyê) roj bi roj gûrtir û xurtir dibû. Li dirêjahiya sêzde salan (1925-1937) şerê wan li hemberî Tirko berdewam dikir. Tirko wekî hercar bi destekî hesinî, bi tang, bi top û bi balafiran şerê vê serhildanê dikir.

Di van şeran de xelkên çiyayên Sasûnê gelek qurbanî û fedakarî dane, û gelek mal û mulk winda kirine. Lê, qet radestî li ber zor û setemkariya dijminê gelê xwe nekirine. Lewra dastanên mêranî û lehengiyê di dîroka gelê xwe de afrandine. Ev dastane ta bi roja îro li ser zimanê dengbêj û stranbêjên gelê me bi serbilindî têne gotin. Kêmezêde di hin quncikên pertûkan de nivîskarên me jî nemerdî nekirine û li ser şerên Sasûnê nivîsandine.

Xebatkar û nivîskarê gewre Osman Sebrî cangiranî û nemerdî di vî warî de nekiryê, bi pênuşeke bejinbilin û bi şeweyekî hûrnivîsî û pir zelal ev pertûka xwe ya bi navê (Şerrên

Sasûnê) nivîsandiye û me serpêhatî û serwextî wan rewş û bûyeran kirye.

Ji şerê Mêlhayê, Motikan, Bekiran, Hatina Nûh beg a çiyayê Sasûnê, şerê Milefan, Efa derewîn, serjêkirina mala Şeref, şerê Xiramê Kopeka, şerê Raba jorîn û Meramiya Emerîgê Xirxalê, şerê Gecoka 1926an û vegera leşkerê Turk li ser çiyê, vegera şêx Evdirrhan, şerê 1927an, efa derewîn û kuştina Dewrêşê Dogij û şerên Reşê Artirerî li ser kûwarên mêşan bûyer bi bûyer ji xwênerê xwe re şirove kirye.

Diyar e, hûrbûyerên vê pertûkê li ser zimanê Ebdirehmanê Eliyê Yûnis ji Osman Sebrî re hatiye gotin, -wek O. Sebrî bixwe jî dibêje-. Ez jî vê destnivîsê wek hatiye nivîsandin li vir didim belavkirin. Lê tiştê merov kuldar dihêle; windabûna çend rûpelên pêşîn ji vê destnivîsê ye.

Ev destnivîs di riya xebatkarê hêja Hoşengê Osman Sebrî re gihaye destê min. Ez gelekî spasdarê kekê Hoşeng im li ser vê baweriyê.

Dil awerê ZENGÎ
1-1-2005

(...)

Şer bi qasî 30-35 rojan gelekî xurt û xwînrej bû. Li goreyî hindikiya Kurdên şerrker û pirraniya leşkerê Turk, Kurdan qenc li ber xwe dan; lê vê li berxwedanê pirrtir dîm nekir. Piştî zorek mezin Kurdan cihên xwe berdan û ketine gundên Balo û Xelîlan. Bîst rojan jî di van gundan da şerr kirin. Her roj xwarin û berrikên şerrkeran kêr û lê leşkerê Turk tevî gaziyên nuh jê ra dihat. Bi vî awayî kûntarrên çiyê parastin gelek dijwar bû. Di kutabûna bîst rojan da xelkên şerrker bi carekê gundên dor û kûntarrên Karnêk, Karmilêh û Arzîv berdan û hilkişiyên navçavên hersiyên.

Du salan jî di navçavên van hersê çiyên da Kurdên şerrker bi her awayî li ber xwe dan. Zivistanan leşkerên Turk vedigerrîn Hezo, Milefa û Xerzan. Bi hezaran dema berf radibûn, dîsa bi leşkerek xurttir bi ser her sê çiyên da digirtin.

Di sala 1840 î da Turka bi carekê xelkên şerrker ji Karnêk û Arzîv bi derxistin. Vêcar hemî di Karmilêhê da gîhane ser hev, hîn xurttir şerrên xwe kirin. Ji ber ku şerrkerên her du çiyayên mayî jî hatine Karmilêh vê carê bi gengazî dikaribûn xwe biparastana.

Di vê navberê da ji şerrên biçûkên ku her roj diqewimîn pêve; di sala 1841an da serleşkerê Turkan bi leşkerê heyî, êrîşek tevayî da Karmilêhê. Vê êrîşê penzde rojan bi roj û şev dîm kir û şerr ji hev neqetiyên. Her di her çar aliyên Karmilêhê da qîrrîn û ceng bû. Di vî şerrî da ewçend Turk hatine kuştin ku, çemê Kuskêt rengê

xwe guhart, tev bû sorxwîn. Nemaze di vî şerrê panzde rojan da, şerrkerên Kurdan hinde bi camêrî dest biribûn xwe ku, serleşkerê Turk li ber vê mêraniyê mat mabû*.

Eger di şerrên van herdu salên berê da her Kurdekî bi deh heb serberzên Turkan ra şerr dikir, vê dawiyê teqez, her yekî bi seda û hezaran ra şerr dikir. Çawa ku tucaran hesabê mirinê ne dikirin, wê carê Kurdan hesabê west û birçîbûnê jî ne kiribûn. Welê ku her yekî hikmê dêwekî şanî neyarên xwe didan. Êdî mêraniya xwe ewçend pêşda biribûn ku çavên leşkerên Turk bi carekê bezdandibûn.

Di şerrê va panzde rojên dawiyê da, Ce'foyê Zeynebê kozika xwe di pişta şikefta Karmilêhê da çêkiribû. Turkan hingê topên xwe li pişta Donok danîbûn. Çiqas topên wan hebûn berê giştikan bi hev ra badan ser kozika Ce'fo û ar kirin. Dor aliyên kozika vî mêrxasî ser û bin kirin, bi dirêjiya wî şerrî topên di pişta Donok da her bi xirakirin kozik û revandina rê tê da mijûl bû; lê Ce'fo cihê xwe berneda. Sadoyê Dexaneyî jî di şerê Hormeyîn-an da bi tenê xwe raste tabûrek leşker tê. Bê ku rûyê xwe jê bade, qumandarê wan kuşt û tabûr revand. Hîngê sosretek welê mezin bi serê wî leşkerî da anî ku, heya îro di nav xelkên Sasûnê da bi hevdeyên pesnawer mêraniya Sado têtê gotin.

 * Ji serdarên Almanan ên bi nav û deng, marêşal Moltkê di kitêba xwe ya (nivîsarên tevlihev li ser rohelat) da her wekî gelekî li ser Kurdan û Kurdistanê nivîsiye, di heqê vî şerrî da jî çend rûpel nivîsîne. Lê marêşal di sala 1839an da vegerrîye welatê xwe, û ev şerrê tevayî ku di sala 1841an da bi bindestiya leşkerê Turk rawestî ne dîtiye.

Roja panzdehê vê êrîşa tevayî leşkerên Turk bi carê dest ji ber xwe berda, û nema dikaribû xwe ragirtana. Piştî ewqas kuştî û birîndar revî, revî çiyayê Sasûnê ji rûkê berdan.

* * *

Li vê şikestina leşkerê Turk hukûmetê efa xelkên şerrker da*. Lê bala xelkên şerrker, piştî şikestina leşkerê Turkan, ne bi efek holê va bû. Çima ku derdê wan di çiyayên xwe da serbest mayîn bû. Ji xwe ew jî, bi darê tîfing, destê zor û camêriyê ji xwe ra kiribûn mal.

Ji ber vê yekê, di pê efê ra jî, Kurdên Sasûnê dîsa herwekî berê xwe dûrî Turkan dihiştin. Holê dûrmayîna xelkên Sasûnê ji Turkan ra xweş ne dihat. Divya bû bi çi awayî dibe, wan nîzîkî xwe bikin, an na xêr efa ku dabûn ne diman!... li ser vê hukûmeta Turk li ser destê Hafiz paşa, ji Sasûnê heya dara Karcînê, di bin serekiya Hemedoyê Birho da (tevgerreke serxwe-mixtariyet îdare) dan xelkên çiyayê Sasûnê.

* Li ser gotina marêşal Moltkê, ji bo efê di salên 1838 û 1839an da jî, di navbera Hafiz paşa û xelkên şerrker da mifirdî çûne û hatine. Heya carekê dudûyan, hin mezinên şerrkeran jî hatine cem Hafiz paşa û guhdariya şertên efê kirine. Gava agahî daxwaza Hafiz paşa bûne, (ku: bi derxistina şerrkeran di çiyê da û li deştê bi cih kirin bû) bi tu awayî ne hewandine. Gava vegerrîn çiyê, bi dilekî hîn germtir- heya bi jin û zaroyan- dest avêtine tîfingê û şerr kirine.

Piştî vê çiqas ku Hemedoyê Birho bi çûna Bidlîsê hukûmeta Turk jê ra qesrek vala dikir û hemî mesrefên wî bi pirranî û serfîrazî didan.

* * *

Di çûyînên Hemedoyê Birho ên Bidlîsê da û bûyînek sezaye, gotinê heye jê qenc tête zanîn ku; Kurd berê çiqas nîşandar û pêkhatiyên şerr, û çiqas jî naskerên heqê mêranyê bûne.

Dibêjim: Piştî li hevhatina xelkên Sasûnê û Turkan, rojekê Hemedoyê Birho tevî birrek peyayên xwe çûbû Bidlîsê. Wekî hercar hukûmeta Turk ji Hemedo û peyayên wî qesrek vala kiribûn ku; ev qesir li pêşberê xaniyê Xanê Bidlîsê bû. Di navbera ku Hemedo tevî hin peyayên xwe derketibûn ber şehnişîna qesrê û li rêwiyên ku di kolanê ra diçûn û dihatin here dikirin; Xatûna Xan jî li hember wan li ber pencera mezela xwe rûniştî, û qelûnek qizqayî bi ser darekî yasemînî dirêj xistibû û dikêşan. Carikê qalûna xatûnê di pencerê ra bi derketibû û ji Hemedo û peyayên wî va diyar bû. Hîngê ji xulamên Hemedo, Mijo ku, bi nîşandariya tifingê bi nav û deng bû; ji Hemedo ra dibêje:

-Axa, heke hezdikî ezê serikê qelûna xatûnê bi tifingê bihingêvim.

Hemedo lê vedigerrîne dibê:

-Law, ditirsim tu li xatûnê bidî; paşê dibe şermeke mezin.

-Na ez benî. Heke bê serika qelûnê zirarek gîha darê wê jî serê min li ber te ye.

Çiqas ku serê xatûnê ji serikê qelûnê pirr ne dûr bû jî ji ber ku Hemedo bi nîşandariya Mijo gelekî bawer bû rêdayê.

Mijo berrika pêşîn avêt û serik hingaft. Gava xatûnê bi dengê tifing û wîzîna berrikê ra firrîna serikê qelûnê dît; qet di xwe nanî der. Her wekî tu nebûbe, serikeke din anî bi ser darê xwe xist û dîsa herwekî berê li şûna xwe rûnişt û qelûna xwe dagirt vêxist û wek berê di pencerê ra bi derxist.

Mijo bi berrika dudûyan ew serik jî hingaft. Xatûnê dîsa li xwe dananî ku darê xwe vala bihêle, an ji cihê xwe rabe, serikeke din bi serxist. Mijo ew jî bi berrika sisêyan hingaft.

Xatûnê dît ku berberiya bi Mijo ra tewş e, û eger çiqas serik bi ser darê xwe xîne, berrikên Mijo yên ku vala naçin dê hemiyan li pê hev rakin; cihê xwe berda û di vê yekê da bi serdestiya Mijo qaîl bû. Piştî ku Xan hate mal, herçiya qewimî jê ra got, û xelatkirina Mijo jî, jê xwest.

Xanê Bidlîsê ne ji wan mezinan bû ku di girtina rûmeta mêrên baş û hêja da bi şûn da bimîne. Sibetirê Xan, Hemedoyê Birho vexwend mala xwe û jê ra xirrêfek bi semt çêkir. Di dema xatir xwestinê da, şûrekî pirr hêja danî ber Hemedo û gelek xelatên qenc jî dane Mijo.

Mizirqî: Di şerrê Karmilêhê da bi navê Mizirqî yê tifingeke Hemedo yê Birho hebû ku gelekî nav dabû. Ewçend Turk bi wê hatibûn kuştin ku, heya van demên paşîn jî, di nav xelkên Ezebo da bi çavekî pirr bilind lê

diniherrîn. Di heqê Mizirqîyê da gelek gotin hene. Yek jê ev baweriye ku, dema kî ji wan nexweş dibûn û diçûn halê mirinê di anîn Mizirqî didan ber sêrî. Ji wan ku ruhostîn jê kuşiman dike, û heya ku Mizirqî li ber sêrî be nema dikare ruhê nexweş bistîne.

Ji vê pêva dizanîn ku gilula Mizirqiyê ji neyaran digerre. Yanê ne hewceyê nîşanê ye, tinê divê mirov berê wê bide aliyê neyaran û arke, dê bi xwe devê xwe bizvirrîn e, kezeba neyar. An Mizirqî yara Kurdan, û neyara neyara Kurdan e h.p.....

* * *

Şerrê Mêlhayê

Di 1841an da dema ku şerrê Karmilêha bi serdestiya Kurdan, û şikestina leşkerê Turk kuta bû, Turkan sebebê şikestina leşkerê xwe ji mîrê Kal dizanîn.

Digotin:(Heke mîrê Kal ji me ra yar bûya, xelkên çiyayê (Sasûnê) nikaribûn hinde xwe li ber me ragirtana). Li ser vê ramanê, Turkan mîrê Kal bi fên û xapandin xwestin Stenbolê, û li wir dest dane ser, û nema hîştin ku vegere Kurdistanê.

Ji bo ku li şûna mîrê Kal di emareta Xerzan da hûkum bike, ji Sitenbolê bi navê misellim me'mûrekî xwe şand Kelha Xerzan. Gava misellim gîha kelhê ji hemû serekên eşîran ra xeber şand ku: (Ji îro bi şûn da, divê hemî eşîr meznatiya min bi navê hukûmeta Osmaniyan li şûna mîrê Kal qebûl bikin).

Bê şivîşk va kira Turkan dest dayîna ser mîrê Kal, şandina misellim a şûna mîr, bi ser vê gişkî da, hukmê Turkekî, Kurdan ji bo xwe pirr giran didîtin. Hîngê serekê Pencînarî Qasimê Osman, ê Elikan Pûrto, ê Siloqan Silê, ê Babosiyî Xalidê Elo, ê Şerwên Eliyê Hemedê tevî şêxê çiyî Şêxoyê Şêx Kal li hev civîn û li ser vî halê han şorra xwe kirin. Dawiya gotinên wan di vî warî da bûne yek, ku: (Heke bi çî li ser wan bibe mal jî, dê hukmê Turkekî li ser xwe qebûl nekin û vegerra mîrê Kal bixwazin. Gava misellim gotina wan nehewand divê bikujin û dîsa serên xwe li ber hukûmeta Turk hildin).

Li ser vê gotinê Qasimê Osmên bi Eliyê Hemedê va ji xwe ra kirin xebardax û tevî hin rîsipî çûne nik misellim. Dema çûne cem misellim gotina xwe ya dawiyê jê ra

gotin, û di wê gavê da derketina wî ya ji kelha Xerzan jê xwestin.

Ji ber ku misellim mirovekî pirrî serhişk bû ne bihîstin û di kelhê da bi derneketina xwe ajote pêş. Wê gavê li ser îşareta ku Qasimê Osman bi dest avêtina simbêla xwe raveyî hevalan kirî, hemiyan bi hev ra dirêjî misellim kirin û bi xenceran zîtirr zîtirr kirin û di kelhê da avêtin xarê. Herçî leşkerê heyî ku ji bona parastina kelhê bi misellim ra hatî jî dîlkin.

Dema hukumeta Turk agahî vê kira han bû, di bin serekîtiya Delî Ebas paşa da leşkerekî pirr mezin şande ser eşîrên Xerzan; ku di heqê pîrrianiya vî leşkerî da ev gotin bûye:

Dibêjin ji pismamên şêxê Kal, yek tevî leşkerê Ebas paşa bû. Rojekê di şerr da gazî şêxê Kal dike û jê ra dibêje:

- Heke hûn bi ya min bikin hûnê dev ji berxwedanê berdin. Turko ewçend leşker şandiyê ku, di navbera Diyarbekir û Xerzan da nanê germ bi dest hev da dighînin cihê şerr.

Ew serekên ku me navên wan li jor gotî jî, leşkerên xwe di nîvroyên Xerzan da li gundê Mêlhayê civandin ser hev. Pîşiya şerr bi dirêjkirina Turkan a ser Kurdan dest pêkir. Heya sê mehan Kurdan şerrên bûyî- ku her roj şerr bû- bi çakî û mêranî digerrandin. Tim jî Kurdan, pirtirên kuştîyên xwe ji Turkan dikuştin. Di pê ku sê meh bi vî awayî kuta bûn, Turkan di nişkave êrîşek tevayî dane Kurdan ku kuştinek ecêb jê kirin.

Heya dibêjin ku di vî şerrî da ji serên serek û rîsîpiyên Kurdan barê hêstirekê şandin Diyarbekirê. Ji bo ku hêjmara kuştîyên Kurdan ên mayî bizanibin tinê guhên wan jêdikirin.

Li ser vê şikestinê, Kurdan Mêlha berdan, û bi şûn da vekîşîn, di kelhên Xerzan û Qendîlê da cih girtin û dîsa şerr bi hemdê xwe dest pê kir.

Sebebê şikestina Kurdan di vî şerrê Mêlhayê da, ji xelkên Sasûnê ra holê nas e. Dibêjin: di vî şerrî da jî, wekî hercar mezin û rîsîpiyên eşîran ketibûn deverra diwartir û giraniya şerr girtibûn ser xwe. Hîngê Qasimê Osmên û Eliyê Hemedê ji hevalên xwe Xalidê Elo ji xwe ra piştîmêr datînin. Dema pîsiya neyar tevî paşiyê bi hev ra dirêjî qelaçeyên Kurdan dikin, şerr ewçend xurt dibe ku, ji sahwa pîrrianiya kuştîyan Xalidê Elo cihê xwe berdide û dirreve. Bi vî awayî piştî rîsîpiyan vekirî dimîne û neyar kêşê ji Kurdan distînin û zora wan dibin.

Xalidê Eloyê ku di piştîmêriyê da revî bû, di şerrê wê rojê da heft kurrên wî hatibûn kuştin. Di şerrekî holê da revînê ew gelekî şermî kiribû ku nema dikaribû bi derê pêşberî nas û dostan . Lê, vê şerim û derketinê dev û çavên xelkê, li vê kira wî negirtin û gelek gotin li ser bûn*.

*Ev hevdeyên han ji wan gotinan in:

Mîn û dîharê Şêx Hevîndan eskerê Romê girte Şêx Yûnis Teliban û rêzegundan. Piştîmêrê Eliyê Hemedo, Qasimê Osmên derket Xalidê Elo warê wînda.

Piştî ku xelkên Sasûnê (Xerzan) ketine kelhên Xerzan û Qendîlê, di hemî şerrên mezin û biçûk da, her gav serdestî li Turkan dikirin û berra wan didan. Bi vî awayî di nava salekê da pirr ji leşkerê Turk kuştin. Êdî ewçend tirs kete zikê Turkan ku herwekî berê bi camêrî ne diçûn şerr, û bi her awayî tirs û sistiyek malkambax di canê leşker da cih girtibû.

Dawî gava serleşkerê Turkan dît ku her roj û her şerr, mirin para wan û serdestî hevala Kurdan e, û qelsiya wan li pêş Kurdên mayî ji bo dewleta wan bê rûmetiyek mezin e; rabûn bi Kurdan ra li hevhatin xwestin Kurdan jî qelsiya neyarên xwe qenc seh kiribûn ku, ev şertên han ajotine pêş:

- 1- Vegerandina mîrê Kal ji Stanbolê.
- 2- Destkişandina hukûmeta Turk ji emareta Xerzan.

Hîngê sînorrê emaretê jî, ji çiyayê Gurdilan heya dighê dawiya çiyayê Mereto dan xweya kirin. Qelsiya ku ji leşkerê Turk herde bûyî, û tirsê serhildana Kurdên mayî ev herdu şertên han, tevî nexwestinê, bi hukûmeta Turk dabûn qebûl kirin.

Ji bo ku dîsa bikaribin mîrê Kal wek berê di bin te'sîra xwe da bihêlin vêcar hinekî pê ra qenc livîn divyabû. Ji bo wê nîşanek mezin bi sînga mîrê Kal da kirin û li Xerzan vegerandin, û ji navbera sînorrê nuh jî bi carekê destê xwe kişandin.

Bi vî awayî cara paşîn emareta Xerzan sînorr û heyîna xwe, bi camêriya çend serekên eşîran ên xweyî xîret ji destê Turkên zorker parast.

* * *

Şerrê Motikan

Piştî şerrê Mêlhayê heya ku dighê sala 1891an, li ser li hevhatina axayên Kurdan û hukûmeta Turkan bi vegerra mîrê Kal, û danîna sînorrê nuh da her wekî piştî şerrê kar Milêha (tevgerreke serxwe-mixtariyet îdare) dabûne emareta Xerzan. Ji goreyî bendên li hevhatinê, çiqas me'mûr û zabitên wî cihê hebûn hemî ji pisaxayên Kurdan dihatin danîn. Heya sala me li jor gotî tucaran, Turkan çav nedabûn sitandina vî heqê han.

Gava sala 1891an nuh bû, ramana kujirandina gelê Kurd jî, di serê Evdilhemîd da şaxên nuh berdidan. Ji bo vekirina çiyayên Sasûn û Motikan, hilweşandina hîmê emareta Xerzan û sitandina wî heqê ku ji hinde sal û vir da ji Kurdan ra bûbû şîrê dê, ji nuh va tevgerrên zînatkar datanîn.

Di bihara vê salê da firqek leşkerê Turk di bin femandariya Arif beg da hatibû Bidlîsê. Piştî ku çend rojan li Bidlîsê vehêst, berê xwe, da gundê Kolanis, ku di nîveka çiyayên Motikan da dimîn e.

Berî ku leşkerê Turan li Bidlîsê bi rêkeve, dostên axayên Motikan ên di Bidlîsê da haya wan kiribûn ku, hatina Arif beg ji bo girtin û surgûnkirina serekên eşîran e.

Heya leşkerên Turkan gîha Kolanis, serekên eşîran jî li ser tevdîra ku dê were girtin, zûka hev û din serwext kirin. Hîn leşker cih di Kolanis da negirtibû ku, ji serekên eşîran Bapîrê Ûnê ji mala Welo, Nebo ji Cerna, Mûsayê Çeto ji mala Mehmûd, Farizê Bazo ji mala Şefqet, Hacî

Reşîdê Gerşî ji mala Kalo, Malor ê Ego ji mala Pûrto, Hesenê Pûrto ji mala Ezdo, Feqîyê Evdalê ji mala Emer, Xelîl ji mala Ezêr, Emerê Bozo ji mala Husên, Omo ji mala Xençer, tevî peyayên xwe bi ser Kolanis da girtin û li leşkerê Turk dan.

Ji ber ku çarmedorê leşkerê Turk qenc hatibû girtin, bi tu awayî nikaribûn gazî jî bixwastana. Leşkerê Arif beg di mizgeft û çend xaniyên dorê da cih girtibûn. Dirêjiya şerr ku panzde rojan ajotibû, Kurdan her dirêjî leşkerê Turkan dikirin, û dixwastin berî ku gazî bighê riça wan hilkişînin. Ji bo vê bû ku, ev panzde rojên han bi roj û bi şev şerr ji hev nehat birrîn. Di kutabûna panzdehê şerr da ji herdû aliyan gelek kuştî û birîndar bûbûn. Di nava leşker da bê Arif beg hemî zabit, an hatibûn kuştin an dîl ketibûn destê Kurdan. Leşkerê mayî jî êdî nema dest hılanîn pê dibûn. Ji xwe bê ên ku bi Arif begê ra di nava mizgeftê giştik ketibûn nav destên Kurdan. Roja şanzdehan jinên Kolanis ketine mizgeftê û bi guhên Arif beg girtin û bi derxistin derva. Hînga peyan Arif beg bi xençeran zîtirr zîtirrî kirin û leşkerê mayî jî, çek û posat jêkirin û azakirin, berdan.

Piştî safîbûna şerr çîrrokek Hesenê Pûrto û jina wî heye ku di vir da hêjayê gotinê dibînin.

Dibêjin: gava şerr kuta bû, cendekên zabitên Turkan û mêrxasên Kurdan ji bo şûştin û kefenkirinê danîn ber hev. Di nava kuştîyên Kurdan da cendekên sê kurrên Hesenê Pûto hebûn, ku bê wan tu kurrên wî tinnebûn. Dema mela dest bi şûştina kuştîyan dike. Hesenê Pûto jî li diyarê cendekan qelûna xwe dadigre û lingên xwe dide

ser hev bi dilekî xurt û behneke fireh qelûna xwe dikêşê û di bin killorên dûyê qelûnê ra li cendekên her sê kurrên xwe û zabit û qumandarên Turk dinhêre. Wê hingê diya wan her sê kurrên Hesên ên kuştî tê û bi ser kurrên xwe da digirî. Gava Hesên giriyê jina xwe dibîne, dibêje:

-Jinik, ji kurrên xwe ra megirî, kurrên te îro, ne ên girînê ne. Ji min ra bigirî ku, nizam di roja kuştina min da jî, wek kurrên te cendekên zabit û qumandarên Turkan dê di rex min da hebin an na?!...

Li ser gotina Hesên diya her sê kurran dît ku mirina kurrên wê di rêyeke gelek bi rûmet da ye, êdî nema giriya û çû rex mêrê xwe Hesên û ji wê nêhrreka bi rûmet mêze kir.

Piştî ku şerrê Kolanis bi qirrbûna leşkerê Turk û serdestiya Kurdan rawestî, sultan Hemîd leşkerekî mezin hinarte Bidlîsê ji bo bindestkirina eşîrên Sasûn û Motikan. Ji milê din hemî axayên Sasûn û Motikan, ji hev ra sond xwarin ku, heya yek ji wan hebe dê bindestiya Turkan nekin.

Dema serleşkerê Turk ev yekîtiya hana xurt di nav eşîrên Sasûn û Motikan da dît, bê ku herre ser wan, xurtiya vê yekîtiya han ji Sitenbolê ra nivîsî. Li ser wê nivîsanê Evdilhemîd efa xelkên Motikan da û nema têkilî heqê wan bû.

Piştî wê bi demekî kurt Evdilhemîd hemî mezinên Kurdan xwestin Sitenbolê û di bin navê (Hemîdî) yê da, ew teşkîlata eskerî ya ku ji hemîyan ra nas e, di bin femandariya hin serekên Kurdan da, da çêkirin.

Şerrên Sasûnê (1925-1937)

Şerrê Bekiran

-1-

Şêx Seîdê rehmetî rabûna xwe ya li pêş Turko, ji dest hin mirovên bê bext nikaribû bibirana serî. Her wekî ji gişkan ra nase ketibû nav lepên neyarên xwe û tevî çil û heşt mezinên Kurdan di rojekê da li Amedê hatibûn darvekirin di 28ê hezîranê sala 1925an de.

Piştî ku şêx Seîd bi bê bextî ya Qasim begê Cibrî kete dest Turkan, berî ku şêx bi darvekin, hukûmeta Turk dixwest hemî serekên eşîran ên ku ar û dû jê tên bigrin û di bin navê hevaliya şêx Seîd da bikujin; da ku pêşdatir êdî kesekî ku di serhildanê da ji kurdan ra bibe serî tinne be. Ji bo vê yekê, bi leşkerê ku di nava Kurdistanê da, cih cih dirêjî serekên Kurdan dikirin. Pirraniya van serekan bi camêrî dest dibirin xwe û xwîna xwe erzan ne difirotin neyaran, ku piştî bindestiya şêx Seîd şerrên di navbera eşîrên Kurdan û hukûmeta Turk li ser vê tevgerra han qewimîne. Di welatê Sasûn û Xerzan da ev şerrê Bekiran jî pêşiya van şerran e.

Di bihara 1925an û meha Nîsanê da alayiyek leşkerê Turk bi rêberiya serekê eşîra Reman Emînê Perîxanê ji bo girtina Husniyê Mihemed Elî diçe Bişêrîyê ji ber ku Husnî kuştina pîrr serekan bi çavê xwe didît; bi gengazî xwe nedidan dest neyarên welêt. Dema leşkerê Turk bi şev dora qesra Husnî digrin, Husnî tevî peyayên xwe di qesrê da ling didin ber xwe û şerr dikin.

Bê şivîşk hêviya Husnî ji hatina hawara Reşkotan gelek hebû. Çima ku di vî warî da, berî hatina leşker, di nav Husnî û Reşkotan da sond hebû. Ji lewre heya hatina

hawara Reşkotan xwe parastin divyabû, ku qeweta Husnî pîrr û pîrr têra vê yekê dikirin.

Ji milê din leşkerê Turk jî dixwest berî rojekê Husnî têxin dest xwe, ji ber ku di wî welatî da, dê hîn gelek serekên weke Husnî bigirtana. Li ser vê yekê şerr bi hemdê xwe xurt bû.

Sê roj û sê şevan dengê tîfîngan û topan ji hev neqetî lê zexmiya qesra Husnî û xurtiya dilê wî heya gîhana hawarê, ew bi camêrî parast. Di nava her sê rojên han da Husnî li dora qesra xwe 40-50 serberzê Turk kuştin. Roja çaran hawara Reşkotan di bin serekiya Rizoyê Hacî Mihemed da gihêste Husnî, û leşkerên dora qesrê hinekî şerpeze kirin û Husnî tevî zarr û zêçên wî di nava leşkerê Turk da bi derxistin û çûne çiyayê Qîre.

Leşkerê Turk bê ku tu tiştî bike çil-pêncî serberzên xwe dabû kuştin. Li ser vê yekê êdî li pê Husnî nediman, tevî rêberê xwe Emînê Perîxanê li pê Husnî diçin Qîre. Di Qîre da, du roj û du şevan şerrekî xurt dîkin. Di nava du rojan da ji Reşkotan deh peya tevî Mistê Hacî Mihemed tên kuştin. Ji leşkerê Turk jî di navbera sî-çil serberzî tên kuştin. Lê xelkên Bişêrî û Reşkotan nikarin xwe li ber leşkerên Turk û hevalbendê wan Emînê Perîxanê bigrin. Roja sisiyan di bin baskê şevê da Qîre berdidin û diçin nav Reşkotan û li wir derbasî ro avayê çiyayê Sasûnê dibin û di kûntarrên çiyê da li nav Bekiran cih didin xwe.

Leşkerê Turk jî, him li pê şerrkeran diçe û him jî, ji bo tirsandina çavên Kurdan, du sed gundên di navbera Bişêrî û pira Batmanê da ji rûkî dişewitîne û dike rijûk. Xelkên

van gundên ku têkilî van şerr û tevgerrana nebûne jî digrin dişînin Diyarbekrê, ku hindikên wan li ber devê tîfing, sêpî û surgûnê filitîn.

Piştî şewitandina vî du sed gundî, leşkerê Turk di bin hêla pira Batmanê da û li pêş gundê Zîlan xwe dighîne şerrkeran. Ji xwe şerrker jî di wê deverrê da li bende hatina leşker diman û bi her awayî kara xwe û şerr kiribûn û li pêş wan kemîn girtibûn.

Bi gihêştina leşkerê Turk ra, Rizoyê Hacî Mihemed, Husnîyê Mihemed Elî tevî serekên Bekiran Keleşê Temo û Xelîlê Misto bi peyayên xwe va çarmedorên alayiya leşker jê bi dertên û lê didin. Şerr dirêjiya rojê dûm nake ku leşker dest ji ber xwe berdide û bi qumandar, zabit û serberzên xwe va tîn kuştin.

Herçî siwarî gava lê teng tê, bi qesda raperrînê xwe davêjin çem. Hinek di nav avê da bi berrikên şerrkeran di nav avê da kuştin, û hinek bi rûda diçin difetisin. Dawî ji du sed siwarî hivde bi selametî ji nav avê bi dertên, ku ew jî li milê avê yê din dikevin nav destên kurdan û bi rêya hevalên xwe da tîn şandin. Wê rojê leşkerê Turk ewçend şerpeze dibe ku jinên Kurdan pirtirî peyayên xwe tîfingan ji dest wan distînin.

Hîngê Emînê Perîxanê bi birînek sivik û bi zora lingê hêsp, canê xwe ji ber tirpana mirinê difilitîne. Herçî top, tîfing û berrikên leşker di dest Kurdan da dimînin.

* * *

Hatina Nûh beg a çiyayê Sasûnê

-2-

Her wekî me di pêşiya şerrê Bekiran da gotiye, di dema ku leşkerê Turk ji her alî dest bi girtina serek û mezinên Kurdan kir, Nûh beg jî di serê gulana 1925an da, tevî sed peyayên xwe, Xwedê giravî ji bo yekîtiya çiyayê Sasûnê, Pencînarana, Reşkotana, Bişêriyana, Remana; ji çiyayê Motikana berê xwe dide nik Mihemed axa yê kurrê Eliyê Yûnis. Gava tê çiyayê Sasûnê ji bo rabûna li pêş Turkan Mihemed axa bi her awayî pêkhatî dibîne. Li Sasûnê derbasî nik Keleşê Temo, li wir derbasî nav Reşkotana cem kurrên Hacî Mihemed dibe, li wir diçe çiyayê Qîre ba mezinên Elikana û Sînîkana Husniyê Mihemed Elî û Xelîlê Simê. Li wir jî derbasî nav Pencînarana dibe û diçe mala Cemîlê Çeto. Hê Nûh begî li mala Cemîlê Çeto bû ku, şerrê li pê vê bendê ku bi navê (şerrê Milefan) bi nav bûye li ser çiyayê Sasûnê dest pê dike.

Dema şerrê Milefan bi ser ket û dengê topan ji çiyayê Sasûnê xwe dide deşta Bişêriyê, Cemîlê Çeto cihaba Nûh begê dide. Nûh beg li ser vê cihaba han dilşikestî dibe û herçiya ji bo yekîtiya eşîran daye ber dilê xwe ji bîr dike, hema rast bi şûnda berê xwe dide çiyayên Motikana. Gava dighê teniştaya çiyayê Sasûnê; dengê topên Turkan, qirrêna şerr ji nîzîkava tê wan. Hîngê Nûh begê ramana rabûna li pêş Turkan û parastina welêt bi carekê ji bîr kiribû ku; Îzet begê biraziyê wî jê ra dibêje:

-Nûh beg, ev e xelkên Sasûnê rabûne. Qenc e em herrin nav wan û li Turkan bidin.

Nûh begê holê lê vedigerrand:

-Ev e Turk û xelkên Sasûnê ketine gewriya hev. Hê nuh welat xweş bû. Heya du salan serê hukûmeta Turk ji vê qirrênê nafilite. Piştî du salan, em binhêrrin ka çi dibe.

Ji vê gotinê qenc xweya dibe ku, Nûh beg ne xweyîyê ramana piştîmêriya Kurdistanê bû ye. Gava erd lê teng bûye ji hevalan gerriya ye, û dema serê hukûmeta Turk di qirrênê da dîtîye; qe ne ji bo rihetiya du salan, ji ya rûmet û camêriyê revî ye.

Nûh beg li wir, ji bayê xwe derbasî nava Motikan dibe û di çiyayê Mazîkarê da sê rojan dimîne, û ji wir derbasî nav eşîra xwe Xoytiyan dibe.

Nû beg di ramana xwe da xapiya bû. Her wekî wî êxistibû serê xwe ku, Turk dê serekî dirêj berê xwe nedinê; çep bi derketibû. Piştî du sê mehan, di vegerra leşker ya çiyayê Sasûnê da, tabûrek bi ser da digirt. Qe ne şerrekî bi camêrî jî nake, ku Îzet begê biraziyê wî tevî şeş peyan tê kuştin û Nûh beg jî direve diçe Îraqê nik şêxê Barzan.

Di vir da qesda me ji gerra Nûh begê, ji bêbextiya wî pêva, zirara ku Kurdan di rûyê wî da dîtî, û zînata ku di tu dîrokan da, bê kurrên Cengîz ji kesî nehatî dîtin.

Berî her tiştî eger Nûh beg ne hatibûna çiyayê Sasûnê, Turkan ewçend bi lez bela xwe di cihekî welê asê ne didan. Ya dudûyan, me li jor gotibû ku, Nûh beg di vegerra xwe da li nav Motikan di çiyayê Mazîkarê da sê rojan mabû. Hîngê gundiyên Mermend û Meydanê nav dabûnê . Gava Turkan Îzet beg kuştin, Nûh beg revandin û dorhêla çiyayê Sasûnê ji nuh va çarmedor girtin;

alayıyek leşkerê Turk bi ser gundên Mermend û Meydanê da digre. Xelkên herdu gundan tev da dicivîne ser hev, jê heşt heb* mezin dibijêre, dest û lingên wan girêdidan. Du beroşên mezin tijî av dikin û didin ser agir. Dema av bi kel dikeve, va her heşt mezinan lingên wan davêjine paş serên wan û yek bi yek davêjine nav ava keldayî; heya tê da dikelin. Paşê cendekên kelî davêjin ser sergoyan û nahêlin ku xwedî wan veşêrin.

Berî ku wan bavêjin nav ava kelî, ji wan ra dibêjin:

-Hûnê cardin nan bidin Nûh begê?.

Gundiyên reben dibêjin:

-Em feqîr in, tifingên me nîn in. Nûh beg tevî sed mêrî hat û bi zor nan ji me stand. Ma me dikaribû nedanayê!..

Bê bavê alay qumandar holê li wan vedigerrîne:

-Erê em dizanin ku we bê hemdê xwe nan da Nûh begê. Lê ji bo ku tu Kurdên din nê nedin şerrkeran, divê em we bi vî awayî bikujin.

Ev bû qenciya Nûh begê ya ku gihêşte Kurdan ev bû.....

*Her heşt mirovên ku ji gundên Mermend û Meydanê bi xwesî û dest û ling girêdayî avêtine nav ava kelî ev in:

Jim ala Mûsayê Çeto Xalidê Îso, kurê wî Çerkes, Osmanê Elo, Mehmûdê Mûsa, Arifo ê Resûl tevî sê pismamên wî. Ku navên van her siyên mayî **Evdîrrehman axa** nizabû.

Bela şopa Nûh begê a ku di Sasûnê de gerrî

-3-

Piştî ku Nûh beg li çiyayê Sasûnê derbasî nav Reşkotan bû, hukûmeta Turk xwest berî ku yekîtî di nav van eşîrên han da were pê, yekê li pê a din, li ber xwe wenda bike. Ji bo vê jî hinga pêşîn li cihê asêtir, çiyayê Sasûnê xistin divya bû. Çiyayê Sasûnê jî heya ku tifing di dest xelkên wî da bûna destdanîna wan ne mikûn bû, û ser tewandina wan jî ne gengaz bû.

Di rêya bindestiya Kurdan da, di demên Xelîfan da pirr cihên Kurdistanê da cih girtibû. Ne çakiya fêla Turkan ji bo Kurdan berve çav bû, nemaze kuştina ku bê sebeb di nav Zazan da bûyî, zarro û zêçên ku ji bo qelandina reha milletê Kurd hatibû kuştin hîn bin ax ne bûbûn û ne dihatin jibîrkirin. Di hemî bajarên Kurdistanê da bi lekan leşker hatibû civandin. Eger va leşkerê han tinê ji bo rabûna şêx Seîd bû, rabûn neçû bû serî û şêx jî ketibû nav lepê hukûmetê , êdî mayîna leşker ne hewce bû. Ji bo çi ev leşkerê pir di welêt da dihiştin?!. Hîn li girtina şêx û hevalên wî gelek kirin dixewinîn, ku van tiştana serê Mihemed axa vala nedihîşt. Bi ser van giştikan da Kurdên ku tucaran tifingên xwe bi gengazî nedabûn kesî xasma di demeke holê da ne didan. Di wê gavê da ji Kurdan ra tifingên xwe dayîn bi mirina xwe qaîlbûn bû. Ji bo vê Mihemed axa bi vî awayî cihaba şandiyên hukûmetê dabû.

-Leşkerê ku îro hinde bi pirranî hukûmeta Turkan êxistî nav welatê Kurdan ne ji bo ramanek qenc e. Piştî

ku evçend mezinên Kurdan hatine kuştin û mayîna vî leşkerê han tucaran baweriyê nade me ku em tifingan ji dest xwe bavêjin. Çi gava hukûmetê ev leşkerê han di welatê me da bi derxist, hînga em bi dilçakiya wê bawer dibin û xwe hewceyê tifingan nabînin.

Bi vê cihabê, Mihemed axa herdû şandiyên Turko li ser xwe rakirin. Piştî vegerra herdû şandiyan bi deh rojan, waliyê Sêrtê Ibrahîm Edhem beg tê Milefan û dişîne pê Mihemed axa ji bo hevdîtînê. Ji ber ku pirr caran bê bextî ji Turkan hatibû dîtîn, Mihemed axa bi xwe ne çûbû cem walî, lê birayê xwe Evdirrehman axa şandibû Milefan nik wî. Piştî pirr gotinan, Ibrahîm Edhem beg ji Evdirrehman axa ra dibêje:

-Sûcê we li nik hukûmetê gelek mezin bûye. Him hûn hevalbendên şêx Seîd in û him jî me bihîstiye, berî çend rojan Nûh begê pêncî hezar zêrrên Îngilîz ji werra anîne, ji bo ku hûn pê tifingan bikirrin û herçî eşîrên dor aliyên xwe li pêş hukûmetê rakin. Heke we tifingên xwe nedan herçîya di heqê we da hatiye gotin raste. Ê hukûmeta Turk bi tu awayî bi dilçakiya we bawer nabe û dê leşker bişîne ser we.

Li jor û li jêr, cihaba ku Evdirrehman axa dabû her wekî cihaba birayê wî Mihemed axa bû. Dema pirsên wan neçûn ser hev, Evdirrehman axa çû nav eşîra xwe û walî jî vegerriya Sêrtê.

Kuşîna Hemik û şerrê Milefan

-4-

Piştî ku waliyê Sêrtê hêviya xwe, ji bo dayîna tîfingan ji Mihemed axa birrî û vegerrî Sêrtê, herçiya bûyî ji hukûmeta Enqerê ra nivîsî. Di dehên teşrînê dudûyan 1925an da bi hiceta parastina sînorê Hezo û Sasûnê alayîyek leşker hate Hezo. Lê Mihemed axa fêla hukûmeta Turk qenc bîrbiribû. Wî jî di tala xwe ra haya serekên eşîrên dor aliyên xwe kiribû, û bi dest hev da sond xwaribûn ku, heya bêhna dawiyê ji Turkan ra serên xwe danînin.

Di 23 teşrîna dudûyan da alayîyek leşker di bin femandariya Tahir beg da şandine Milefan. Dema Tahir beg gihêşte Milefan, bê ku pîrsa çê û xirab bike, mezinê Milefan Hemik û sê birayên wî, Mela Necmedîn melayê gund tevî sî mêrî ji xelkên gund bê pîrs û gotin dane kuştin. Ramana Tahir begê ji vê kirê, çavên xelkên Sasûnê bi carekê tirsandin bû. Rast jî, hin eşîr ji vê zînata han tirsîn, û di hevalbendiya Mihemed axa da ketin.

Vê kira Tahir begê ya bê rê, rehên mêranîyê di canên xelkên Sasûnê da vejandin, ku ji Hezo şêx Evdirrehman, ji Norşîn Qadirê Bêndûr, ji Mûsîyan Teterê Badikî, ji Xelîlan Emerê Bedirxan, ji Ezebo Selîmê Wezîr, ji Pisino Reşê Artirêrê, ji Zekerî Nacê Hacî tevî Mihemed axa kurrê Elîyê Yûnis bi peyayên xwe va bi ser Hezo û Milefan da girtin û lê dan.

Ên ku bi ser Hezo da girtin roja pêşîn ketine bajêr. Leşkerê Turk tinê di qîşlê û herdû mizgeftên Minar û Homendê da bi cih bûbû. Tevayiya bajêr di destên

şerrkerên Kurdan da mabû. Şerr bi hemdê xwe xurt dibûn. Eger ne ji zexmî û dijwariya cihên leşker ba; tevî top û mîtralozên di dest da jî, xwe li ber Kurdan ranedigirtin. Di nav herçar dîwarên qîşle û mizgeftan da bi kêfa dil şerrê xwe dikirin. Hemberê vê di destên Kurdan da lê darê tîfingê tiştêk tinnebû. Çiqas dirêjî leşker dikirin bê feyde bû. Diçûn li ber devê mîtralozan rast dihatin û bi dehan xwe didan kuştin; lê mikûna qelaştina wan dîwarên zexm nîn bû . Roja çardehan şerr bi êrîşên li pê hev, leşkerên di mizgefta Homenda bê xêr kirin û ketine mizgeftê pêncî serberzên Turk tê da kuştin. Êdî ji mizgefta Minar û qîşlê pêva deverrek di destê leşkerê Turk da nema bû, û ew herdû deverr jî ji çûyînê bûn. Ewçend leşker dilbizdî û bêhêvî bûbû, wan jî heya du-sê rojan dê xwe bispirtana Kurdan.

Leşkerê Milefan heya sê rojan li ber xwe da. Ji ber ku cihê wan ne wek cihê leşkerê Hezo zexm û dijwar bû, pirrtirî vê nikaribûn xwe li ber hingên şerrkerên Kurdan xwe ragirtana şeva çaran şeş cendek di cihê xwe da hiştin û di Milefan da bi derketin ber ve Hezo çûn; lê Kurdan pêşiya wan birrîn, vêcar ji neçarî xwe avêtine gundê Bitma. Di şerrê Milefan da ji Kurdan tinê Remezanê Kurrê Mistê Eliyê Yûnis hate kuştin.

Di gundê Bitma da cihê leşker ji ê Milefan bêkêrtir bû. Ji ber ku dîwarên xaniyan ne ewçend zexm bûn şerrkeran yekcar emana leşker birrî, rojê sê car xanî bi şewat û hilweşandinê jê distandin. Dawî hemî leşker di xanîkî mezin da civandin ser hev û gelek jê kuştin. Di vê demê da Tahir beg ne dizanîn ku çî bike. Ewî hew

dizanîn ku şûrê tola Hemik û hevalên wî gîhaye rehên sto. Ku ji ber çî sebebê bû, Xwedê dixwest wê carê jî Tahir beg di nav lepê evda Kurdan da bifilitîne.

Roja pazdehan leşkerên Hezo û Bitmanê li ber xwe sipartinê bûn ku, alayîyek leşker ji Sêrtê û qol ordiyek jî li Diyarbêkrê di gaziya herdû alayîyên dorgirtî hatibû. Gava herdû barrên gaziyan xwe gîhandine qada şerr, zivistana welatê jorîn jî bi hemdê xwe dest pê kiribû. Êdî ji serman bi şev tinawir nikaribû ji derva bimîne. Nemaze baranên ku di wan rojan da barîn, Kurd ji dora Hezo û Bitmanê bi dûr xistin vegerrandine çiyayên wan. Li pêş leşkerekî hinde mezin, diviya bû Kurd xwe bavêjin nîveka çiyayên xwe ên asê; ku wan jî welê kir. Bi vî awayî leşkerên dorgirtî û gaziye gîhane hev.

Sosreta Şelmo

-5-

Ji herdû barrên ku di gaziya leşkerê dorgirtî hatibûn, qol ordiya ku li Diyarbêkrê tê, dema dighê kûntara çiyayê Sasûnê nav eşîra Bekiran wek edeta Turkan a hercar, dixwazin tola leşkerê ku di Hezo, Bitma û Milefan da hatî kuştin, ji xelkên reben ên rûniştî hilîn in. Gava dighên gundê Şelmo, him ji bo ku bêhnekê bi xwe din û him jî pêşiya xwe bibînin, li gund dimînin. Gundiyên reben jî, ji ber ku tûya neqenc bi hukûmeta Turkan ra nekiribûn, rûyên xwe ji leşker banadin û bi qasî ku jê tèn xizmeta wan dikin.

Qol ordu qumandariyê ku ji bo Kurdan rikek mezin di dilê xwe da bi xweyî dikir, û ji mêraniyê jî bê par bû, ji bo rijandina jehra di dilê xwe, û hildana tola leşkerê ku di Hezo, Milefan û Bitmanê da bi camêrî dihatin kuştin, ji van Kurdên pepûk çêtir nêçîrek ne didît. Ji xwe bi çav wî kuştina Kurdên rabûyî ne mikûn bû. Lê ewên ku hêviya qencyê jê kiribûn, an ne wek birayên xwe ên rabûyî, bi çavekî baş li hukûmeta Turk nihêrtibûn û jê ne reviyabûn, wek daxwaza wî bi gengazî dihatin kuştin. Ji xwe qesda wî jî kêmkirina Kurdan bû, û evên ku nereviyabûn jî wek ên rabûyî Kurd bûn. Di rehên herdû seriyan da jî xwînek hebû, ku di rijandina wan xwînan da geşiya ku têteta dilê Turkekî her yek bû. Bê vê jî Turkan ne miletê Kurd, tinê welatê Kurdan diviya bû, da ku Turkên Romêlê tê da bi cih bikin. Mafîr ku daxwaz ev bû, bi çi sebebek ne hêja dibe dilê wê ye, ji bona Turkekî

rabûyî dibe ew zane, di mala xwe da rûniştî dibe ew zane kuştina Kurdekî ne ya di xwe va derbas kirinê bû.

Li ser vê ramanê qol ordu qumandarî hemî mezin û rîsîpiyên Bekiran girtin û şandine Xarpêtê, ku evana hemî piştî mihakemek kurt bi dar da bûne. Lê herçî ji rîsîpiyan Xelefê Babo, Terhanê Genco, Filîtê Silê Kekê û Mamedê Seîdê bi hevagirêdan avêtine çaleke kûr û ser wan tijî çilo dikin û êgir berdidanê, dişewitînin.

Piştî ku ev herçar rîsipî bi awayê me gotî şewitandin, û bêhna donê wan xweşiyek êxiste dilê qumandar, xelkên gundê Şelmo ji rûkî mezin, biçûk, jin û mêr çarsed can bi carekê êxistin xanîyan gaz reşandinê û şewitandin. Çiqas ku behna donê herçar rîsîpiyan bêvilên qumandar geş kiri bûn jî, guhên wî ji kêfa wê tolê bê par mabûn. Lê bi şewitandina çarsed zarr û zêç, rehên guhên xwe jî bi dengê qîrr û gazîna wan geş kirin.

Efa derewîn û xwînxwaziya Tahir beg

-6-

Piştî ku herdû birrên gaziye gihane qada şerr, baran ên şên ketin û şerrkerên Kurdan vegerrîyan çiyayê xwe; leşker ên gazîvan û dorgirtî jî di Hezo û Milefan da bi cih bûn. Çima ku hinekên wan li Sêrt û Diyarbêkrê dihatin westiya bûn, û hinekên wan jî ji panzde rojan da bi westa şerrekî xwînrêj di hal da ketibûn ku, ji bo herdû serîyan jî çend roj rihetî divya bû.

Ji xwe di qada şerr û rûmetê da bi mêranî çavê leşker qe tu tişt ne dibirrîn. Lê li ber wan rêyeke din hebû ku, ji ber nezanî û dilçakiya Kurdan gelekî jê destkewtî dibûn, (bê bextî).....

Bêbextî, di van demên paşîn da li nik Turkan bûbû tevdîreke mezin û rêyeke kurttir. Ji xwe gava kîjan miletî xwîna wî xerab û sinçiyên wî kirêt bûn, şopa bê bextiyê jê dixewîne. Turkên nuh jî ev yeka han ji bo şerpeze kirina neyarên xwe tevdîrek baş nasîn. Bi wan ku bext ji rûçikên mirovên berê. Hele piştî ku dîn berdan, xwe nema hewceyê parastina bext dîtin. Nemaze ji bo Kurdên ku di welatê xwe da serbestî dixwastin, bê bextî tiştêkî mibah didîtin.

* * *

Ji bo vê bû ku, di van rojên ku Turkan dixwastin rihetiyê bidin leşkerê ji bo di hevda xistin, û paşê jî bi bê bextî girtin û kuştina şerrkeran destên xwe avêtine qulpê xapandinê. Ji bo xapandinê jî, çend mirovên bê bav bi nav eşîrên rabûyî da şandin û ev gotinên han diêxistin guhên wan.

-(Hukûmeta Turk ev leşkerê han ji bo Mihemed axayê kurrê Elîyê Yûnis û malbata wî şandiye. Divê xelkên mayî xwe ne êxin agirê wan û vegerrin di gundên xwe da rûnin. Eger hinekan bi nezanî tiştê kiriye jî, hukûmetê ewana efûkirin.).

Ji ber ku pirranîyê rabûnên xelkên çiyayê Sasûnê li pêş Turkan bi tevgerra mala Eliyê Yûnis bû, gelek Kurdên reben û dilpaqij ev gotina Turkan bawer kirin û vegerrîn di gundên xwe da rûniştin. Dema hukûmeta Turk şopa xapandina xwe di ruhên hin şerrker da dît, vê carê xwastin ku bi hin derewên din qenc rihetiyê bidin wan heya ku hemiyar bikaribin bi carekê bigrin. Ji lewre bû ku ji wan ra digotin:

-(Hukûmet dê herçê gundên şewitî ji we ra ava bike û zirara bûyî bide).

Her wekî hukûmeta Turk tucaran birayên wan ên Kurd bi xapandin ne kuştibin, ew jî bi van gotinan bawer dibûn û hêviya dilovaniyek mezin ji hukûmeta Turk dikirin.

Di vê navberê da serekê Pencînarên Cemîlê Çeto girtibûn anîbûn Sêrtê û ji şêxên çiyê Emînê Seyîd jî tevî hevde bira û pismamên wî anîbûn Milefan. Vêcar ji devê her yekî reşbelekek bi awayê jêrîn ji Mihemed axa karrê Eliyê Yûnis ra nivîsandibûn ku:

(Me hemiyar hat xwe sipart rastiya hukûmeta Turk. Ji bo te jî tiştê nîne û hukûmet bi şerefa xwe pirs dide. Eger tu niha bawer nakî nayê jî; bira, birazî, pismam û peyayên dora xwe bişîne, gunehin bila li serê çiyar

perîşan nebin. Çi gava te dît ji wan ra tiştêk nîne û ji te ra bawerî çê bû hînga tu jî were).

Mihemed axa rehmetî baş serwextê vê fêna Turkan bûbû ku, bi cihabek holê herdu şandîyên Turko li ser xwe vegerrandin.

-(Gelek baş e, bila hukûmet Cemîlê Çeto û Emînê Seyîd bişîne nik min. Emê hev bibînin, gava min bawer kir ku hukûmet ji dil bext dide me, eger ez nehatim jî, teqez dê bira û biraziyên xwe tevî hemî peyayên xwe bişîn im).

Qesda Mihemed axa ji dayîna vê cewaba dubêrî, xapandina Turkan û bi vî awayî Cemîlê Çeto û Emînê Seyîd ji nav lepên wan filitandin bû. Hukûmetê jî dixwast tevî van şerkerên xapî û xwe sipartî Mihemed axa jî bixapîn in da ku hemîyan bi hev ra bigrin û bikujin. Dema dîtî ku Mihemed axa dixwaze wan bixapîne û Cemîl û Emîn di nav lepên wan da bi derxîn e, nêçîra di dest xwe da ji bo wê carê têr dîtî, bê ku rawestin piştî standina cewaba Mihemed axa bi du rojan bi sî hezar leşkerê heyî di şevêkê da dor li çil û şeş gundên ku bext dabûnê girtin û hemî xelkên di nav gundan da mezin biçûk, jin û mêr, kal û pîr bi carekê girtin; ku deh roj bi ser bext dayînê da ne çûbû.

Herçiya ku hukûmeta Turk aniye serê van emê yek bi yek li vir bêjin ku rûyê mirovatîyê li ber van kir û zînata şermisar dibe.

Şeva ku leşkerê Turk bi ser çil û şeş gundan da girtibû, alay qumandarê Tahir beg tevî alayiya xwe hatibû gundê Tirop. Piştî ku gundiyên reben di xew da

digirin, û sibe ron dibe hemî peyan diêxin xaniyekî û jin û zarrokan jî hildidin ser banekî. Berî giştikan ji peyayên serê Reşîdê Elî bi derdixin. Hînga Tahir beg gazî wan jin û zarrokan dike û dibêje:

-Ev e ez dikim çend peyan li pêş çavên we bidim kuştin, da ku hûn ji zarrokên xwe ra û ew jî ji kurrên xwe ra bêjin da ku car din Kurd serê xwe li ber Turkan ranekin.

Piştî van gotinên Tahir beg, bi dirêjîya sê-çar gazan Reşîdê Elê, Remezanê Mehmûd, Mistê Uzêr û li pê wan pênc peyayên din yek bi yek dikujin. Dema bêhna xwîne dikeve serê bêvla Tahir beg, êdî nema rika xwe bi tiştên holê biçûk vedimire, bi leşkerê xwe ra dibêje:

-Vî zar û zêçî têxin xanîkî û çarmedor agir berdinê û di jor da jî qenbelan bavêjin ser.

Kirina tiştên holê ji xwîna Turkan ne dûr bû. Ji xwe Turkên rast bi kirên holê dilgir dibûn; an na, dê bi çi ji cîhanê ra bidana zanîn ku ji çêliyên Cengîz e. Ji milê din bi şewitandina birrek zarrok û jinên Kurdan dê li nik hukûmeta xwe jî gelek serbilind bibûya. Çima ku bi çi sebebê dibe dilê wî ye kuştina Kurdan li nik hukûmeta Enqerê kireke hêja pesin bû. Di vî warî da kî pîrr pêşda biçûya, Turkê qenc û camêr ew bû*.

*Dibe ku hin mirov di van nivîsanên me ên di heqê xwîn-xwariya Turkan da, nemaze ji bo Kurdan, ne zêdego bibînin. Lê a rast ev e ku, ne ji bo veşartina kirên wan ên bêbav; lê hêrqiz ji bo ku di vê babilîskê da ev celeb gotin nakevin serê tu kesî an kêma dibêjin û di tikûzgotinê da gelekî çavên xwe digrin.

Ji lewra gava Tahir ev emir dabû bê ku bîra Xwedê bibe, bê dilxweşiya xwe di ber vê kira xwe va hêviya qencîyekê jî, ji hukûmeta xwe dikir.

Bo gotina Tahir beg ra leşker bi tajangan ketin nav zar û zêç wek pezê ku dajon serjêkerê êxistine xanîkî. Hîngê qîrrîn û hawarên wan jin û zarrokan di zik hev da dighan ezmanan. Eger wê gavê bi ruhan ra peyivîn an axaftinên wan bihîstin mikûn bûya, teqez hezret Adem ji bo ku Turk jî ji çêliyên wî dahatine, li pêş Xwedê şermisariya xwe venedişart.

Li ber vê nêhrreka dilsoj ji dijminên mala Eliyê Yûnis; Mecîdê Silê, Hacıyê Mihê û Mihemedê Îso ku hevalbendên Turkan bûn û ji bo rêberiyê bi leşkerê Tahir beg ra hatibûn, xwe avêtin ser destên Tahir beg û bi van çend pirsên jêrîn mehdera wan jin û zarrokan kirin:

-Em ji te hêvî dikin, tu van jin û zarrokan bidî xatirê Xwedê. Erê em dixwazin ku tevê kurrên Eliyê Yûnis ji erdê rabe; lê herçiya zorr û zêç ne ya kirinê ye.

Gava Tahir beg dît daxwaza wî tişteki gelekî kirêt e, û neyarên wan ên eşîrî jî bi vê yeka han ne razî ne, hînga dev ji şewitandina jin û zarrokan berda û hemî êxistin pêşiya bilûgek leşker û şandin Milefan, ku emê bi serhatiya van bextereşan di benda (karwanê bê Xwedî) da bibînin. Piştî ku jin û zarrok şandine Milefan, peyayên heyî bi xwe ra birin gundê Mala Şeref.

* * *

Kireke Turkî û serjêkera mala Şeref

-7-

Dema Tahir beg tevî leşkerê xwe û karwanê girtiyarên tê mala Şeref, li qesra Evdirrehman axa peya dibe. Ji ber ku kitêba Mem û Zîn di dîwana her mezinî da dihate dîtin, Tahir beg yekê ji wan di pencera oda Evdirrehman axa da jî dibîne. Ji haziran bi navê Mela Mistefa gazî yekê dike û dide xwendin û tercime kirin.

Gava tê benda pesna Kurdan, Tahir beg li sînga xwe dide û dibêje:

-A ku bû sebaba rabûna Kurdan ev kitaba han e. Eger nivîsevanê wê Ehmedê Xanî têketa destê min, bila ez bê namûs bûma ku mine ew deh rojan darvekirî bihîştta.

Bê şik tiştêkî holê bêbav di heqê ehlê zanistî da kirin, ji xwîn û ramana kurrên Cengîz ne dûr e.

Piştî vê li ser hêvotina Mecîdê Silê û Hacıyê Mihê; Tahir beg ji girtiyarên Silêmanê Çeto, Migirdîç û Mamoyê fille dixwaze. Dema van her sê mirovan tînin, Tahir beg ji sê serberzan ra dibêje: (Zû deşûnekê tevî kêrekê bînin). Gava kêr û deşûnê tînin, dibêje Mecîdê Silo:

-Mecîd tu dikarî mirovan serjê bikî?.

-Na, beg im.

-Hacıyê Mihê tu ji serjêkirina mirovan ra çawayî?.

Gava ji wî jî cewaba (na) stand, vegerrî ser herdûyan û got:

-Hûn Kurd bi kêrî tûyî nayên, çavên we ji xwînê ditirsin. Gote hersê serberzan; law ji min ra destên Migirdîç girêdin.

Hersê serberzan destên Migirdîç pak girêdan û serê wî dane ser deşûnê. Tahir beg kêrê digre û Migirdîç wek pêz serjê dike.

Ji alîkî xwîn ji gangilozka Migirdîç diçûn, û ji milê din Tahir beg qehwa xwe vedixwar, û wek seyê ku ji nêçîra xwe dinhêre bi rijîna xwîna Migirdîç dilxweş dibûn.

Piştî ku ji Migirdîç kuta bûn, Tahir beg gote leşker, (De Silêmanê Çeto û Manûg jî li ber çavên min bi daran bikujin). Li ser vê gotinê çend serberzan li pêş çavên Tahir beg bi daran li herdûyan dan heya kuştin. Lê Silêman heya hilma dawiyê her çêrrî Turkan û Kemalê wan kiribû.

Li dû van Remezanê Emer Ismaîlê Reşîd û Birahîmê Sadê tevî hejde hevalên wan birin nava zeviyê dîsa li ber çavên Tahir begê bi singûyan kuştin. Roja dûtirê, herçî peyayên mayî şandin Girê Ebês cem lîwa qumandanî Adil beg.

* * *

Dema girtî dighên Girê Ebês, di wê şerê da Sadiqê Reşo tevî du hevalên wî di nav girtiyan da bi derdixin û dikujin. Sibetira wê rojê çel û çar peyan ji nav girtiyan bi derdixin û bi hiceta şandina Bidlîsê dibin çiyayê Xozinan piştî gundê Ceznê li hafa Lîncik gorrên wan bi destên wan didin vedan û bi tifingan tê da dikujin.

Herçî peyayên ku li Girê Ebês mayî dişînin Milefan, tevî zar û zêçên ku li mala Şeref şandibûn wê derê bi hev ra wek keriyên pez ber wan didin Hezo û dajon.

Emînê Seyîd girtin. Anîna wî ya Milefa me li jor di benda şeşan da gotî, tevî hevde bira û biraziyên wî û sê peyayên mala Eliyê Yûnis jî bi vî kawranî ra ji Milefan bi derdixin û di bin hêla enbara Dawidok da dikujin û di êxin e bin kendalekî.

* * *

**Xapandina duwêm
û kawranê bê xwedî
-8-**

Di vê navberê da Turkan berê şerr guhaztibûn ser Muhemed axayê Eliyê Yûnis tinê. Ji xwe ew mirovên ku heya niha hatibûn kuştin jî, her ji eşîra wî Şerwên tinê bûn. Ji lewre Turkan hîn derê xapandina Kurdan li ser xwe dadayî ne didîtin. Hîn mikûna veqetandina hin eşîr ji hevalbendiya mala Eliyê Yûnis gengaz didîtin ku, careke din ji nûh va mirovên xwe bi nav eşîrên rabûyî da dişandin ku: (Bê mala Eliyê Yûnis û eşîra wan dijmin ji hukûmetê ra nîn in. Eger hûn Mihemed axa, şêx Evdirrehmanê Hezoyî û Qadirê Bêndûr bikujin; dê hukûmet we efû bike û gundê we ava bike û zirara we bide.

Bê şik kesî ji van eşîran, ji pîrriya bira û biraziyên Mihemed axa nikaribû, wî bikuje. Lê ji bo kuştina şêx Evdirrehmanê Hezoyî û Qadirê Bêndûr, hinekên wek Nocê Hacî, Deqê Binêgî, Emerê Bedirxên û Remezanê Hongê xwe sist kiribûn. Dema şêx Evdirrehman û Qadirê Bêndûr ev yeka han bihîst in, tevî zarr û zêçên xwe di çiyayê Sasûnê da derketin; şêx Evdirrehman hat Sûryê û Qadirê Bêndûr jî çû deştê, ku piştî demakî kete nav lepên Turkan û di sala 1926 an da tevî Cemîlê Çeto li Diyarbekrê bi darvekirin. Nocê, Deqê, Emer û Remezan jî, bi gotina ku çî gava kês di wan keve şêx Evdirrehman û Qadir bikujin, xwe tevî eşîrên xwe sipartin Turko û di gundên xwe da rûniştin.

Mihemed axayê Eliyê Yûnis gava teslîmbûna van eşîran dît, tevî sed çekhilgir ji malbata xwe û heftê peya

jî ji xelkê eşîra xwe (Herçiyên ku bi derewên Turkan nexapiyabûn) ji ber vî halî gundên xwe berdan û ketine Karmilêh.

Hukûmeta Turk ji bo ku pêşdatir bikaribe xelkên xwe sipartî hemiyan bi carekê bigire hinekî rihetî didanê. Herwekî, di çend hereketên ku li ser Karmilêh çêbûyî da hin hin leşker di nav van gundan ra derbas dikirin û bi gotinên xweş dilên van gundiyan digirtin. Gundiyan reben jî dizanîn ku ji nuh va kurrên Cengîz navê (dilovanî)yê di ferhenga mirovatiyê da dîtine û dê wergirtiyên wê pirsra delal bin. Heyhat ku ev raman ji xwe xapandinê pêva ne tişt bû. Çima ku piştî panzde bîst rojan bi dayîna bext, di vegerra leşker ya ser Karmilêh da, şevekê bi sî hezar leşker bi ser van eşîrên han da girtin, hemî tevî zarr û zêçên wan destgepîr kirin û berên wan dane Hezo. Ji van mezinên xwe sipartî, ku me navên wan li jor gotî, tinê Remezanê Hongê bi serê xwe di nav lepên leşkerê Turk da bi zora lingên xwe filitî.

Di vê hereketa ku li ser Karmilêh çêbûyî da leşkerê Turk çend hingên pir xurt ji Mihemed axa û peyayên wî xwaribûn. Li ser edeta ku heya îro pê girtî divya bû Turkan heyfa leşkerê ku vê nifşê Mihemed axa kuştî ji xelkên rûniştî bîstandana. Ji bo vê, ji van eşîrên ku xwe nuh sipartî dilovaniya hukûmeta Turk çêtir tinnebûn. Çima ku him gunehkar bûn û him jî bê çek*.

*Herçiyên ku xwe dispartin Turkan, berî her tiştî divyabû tîfingên xwe bidin hukûmetê.

Di girtin û kuştina van da ne dijwarî hebû û ne jî berpirsiyariya wîcdanî! Ma ên ku berî mehekî tevî Mihemed axa bi hukûmeta Turk ra şerr dikirin ne ev eşîrana bûn? Êdî ji bo ne kuştina van çi sebebêk dê hebûya?!... Eger em bêjin bext; ev li nik Turkan, ji wesîla xapandinê pêva ne tişte. Bi vaca Turkekî bêjeya (bext) her gotinek vala ye û ew ên ku ji vê zêde manakê didinê bê şik nezan in.

* * *

Dema kawranê girtiyan tînin ber çemê Hezo, ku di kêma cihan da buhurr tê heye, hema berê kawrên didine çem, û di parra wek exliyê dewara di parra bi singoyan dajon nav pêlên çem. Herçiyên di pêşiyê da bi qasî 30-40 canî bi rû da diçin û dimirin. Wê hîngê ji aliyê çem ê din zabitek* vê nêhrreka han dibîne; û çavên wî bar nabin ku êdî pirrtir xwe ragre, di dest da gazî mifreze qumandanî yê kawrên dike û dibêje:

-Hey malkambax! Ew ne dewarin ku hûn holê wek berazan bê buhurr dajone nava çem û bi bêbavî didine kuştin. Eger hûn niha mirovên şarezayê buhurr nînin û wan bi selametî derbaz nekin, ezê we niha bidim ber agirê tifingan.

Li ser vî zîqê han mifreze qumandanî nema dikare kawranê girtiyan bi singoyan bajo nava avê. Êdî ji kotekî dişîne gundên dorê ajneberan tîne û kawrên bi selametî derbaz dikin û dibin Hezo.

* Bê şivîşk ev zabîte han Kurd bû. Çima ku dilovaniyek wa, nemaze ji bo Kurdan li nik zabitekî Turk nayête dîtin.

Piştî ku kawran gihêşte Hezo para wan girtiyên reben di mirinê da ji derbas bûna çem ne kêmtir bû. Ji mezinên kawrên Nocê Hacî, Geylanê Şekiro, Deqê Binêgî, Sadoyê Îsifê tevî çar sed mêr dikujin û ên mayî tevî Omerê Bedirxan sirgûnê welatê Turkan dikan. Ji ber ku hemî kawranên zarr û zêç peya di pêşiya jendermên siwarî da dişandin sirgûnê, ji sedan dehên wan bi xweşî ne digiştin welatê Turkan û bi rêva dimirin. Ev kawran jî wek kawranên din piştî mirina neh paran hîn parek gîha bû cihê ku şandinê. Ên mayî ji serman û birçînan û hinekan jî di bin tjangên jendirmên Turko da canên xwe sipartin Xwedê û cendekên xwe di herdu rexên rê da ji kawranê li pê xwe ra nîşana îbretê dihêlan.

* * *

Dawiya şerrên 1925an
Şerrê Xiramê Kopeka û
Mêraniya Selîmê Potê
-9-

Piştî ku sî hezar leşker bi ser van eşîrên xwe sipartî da girtin û kawranê bê xwedî bi rê xistin dîsa vegerrîyan ser Mihemed axa. Heya gîha serê salê şerr bi hemdê xwe dibûn. Ji ber ku cihê Karmilêh gelekî dijwar bû leşkerê Turk bi tu awayî nikaribû ne pêşda herre û ne jî zorek hêja bidin Mihemed axa û peyayên wî. Bi dirêjîya rojan şerr û her roj di nava deh û panzdan da kuştî û birîndar ji Turkan dibûn. Hemberê vê xisara Turkan ya her roj kuştî û birîndarên Kurdan gelekî kêmbûn. Her cî şerrên firk ne tê da, pîrraniya rojan bê kuştî û birîndar di ser Kurdan ra diborîn. Çima ku Turkan êrîş dikir û kurdan her dil bi parastina cihê xwe va bûn; ji lewre pîrr kêmbûn dihatin kuştin an bi birîn dibûn.

Ji şerrên firk li Xiramê Kopeko, ji mezinên Pisino Selîmê Potê tevî pêncî çekhilgirên xwe dirêjî tabûrek leşkerê Turk kiribû ku di vir da hêjayî gotinê dibînim

* * *

Di wê dema ku ji her aliyê çiyê şerr bû, di pêşîya gundê Mişkedarî da li Ziboqê Xiramê Kopeko tabûrek leşkerê Turk gelekî cih ji eşîra Pisino teng kiribû. Ji ber ku cihê serdest ketibû dest tabûra Turk, bi berrikên mîtraloz û otomotîkan hal ji xelkên Pisino xirab kiribûn. Êdî nema kesî dikaribû serê xwe bi derxe. Hîngê Selîmê Potê tevî biraziyê xwe Bendik bi pêncî çekhilgir va, di jêr va dirêjî wê tabûra leşkerê Turk dîkin. Ji ber ku cihê

Selîm û hevalên wî bindestî leşkerê Turkan ê nizim bû, hukmê tifing û mîtralozên leşker jê ne dibûn. Gava dikevin ber leşker, êdî nema dikarin tifingan bixebitînin, û her bombayên destan bi ser Selîm û hevalên wî da davêjin.

Dibêjin: biraziyê Selîm Bendik hemî bombayên ku li pêş wî ketî, berî ku biteqin, digirtin û davêtin nava qelaçeyên Turkan. Ji xwe ji pîrriya berfê ewçend zora bomban ji Selîm û hevalên wî nedibûn; her wekî di nav avê da biteqin zorek hêja ne dikirin. Berî roava bi seetekê leşkerê Turk nema dikaribûn xwe li ber hingên Selîm û Bendik ragrin, qelaçeyên xwe berdidin û dirrevin .

Selîm heya gundê Hanê berdide wan û bê birîndaran bi qasî sî û pênc mêran ji leşker dikuje. Ji hevalên Selîm du pismamên wî tên kuştin û sisê jî birîndar dibin.

Ji bo dan xweyakirina qasa kuştî û birîndarên herdû seriyên nêhrîna dawîya van şerrên ku ji êrîşên Kurdan hatine bûyîn ji xwendevanan ra dide zanîn ku Kurd çiqas şerrker in û neyarên wan Turkan çiqas xisara cên daye. Hele di pîrriya şerran da Kurdan li ber xwe didan û êrîş dihîştin ji neyarên xwe ra ku çiqas şerrên holê bûne teqez hemberê her kuştîkî Kurdan pêncî-şêst Turk mirin e.

* * *

Şerrê Raba jorîn û
Meramiya Emerîgê Xirxalê
-10-

Piştî şerrê Xiramê Kopeko bi çend rojan, ji xelkê eşîra Zekerîyan û mala Sikender Emerîgê Xirxalê tevî heft pismamên xwe di nava şerr da, ji bo kurrîn û anîna zad, bi şev dadikevin deşta Hezoyê. Wê şevê tîn deştê barên xwe dadigrin û di bin şevê da vedigerrin çiyê. Ji ber ku rêya wan gelekî dûr bû nema dikarin xwe bighînin nava Zekerîyan, bi şeveqê ra xwe davên nava xirabê Raba jorîn. Di nîvê zivistana çiyayê Sasûnê da piştî westek mezin bê agir rawestin ne mikûn bû. Emerîg û hevalên xwe ji dar û beştên xaniyan ên ketî agirekî xweş ji xwe ra dadidan û pê xwe germ, û cilên xwe ziha dikan. Dema dibe sibe û dinê ronî dibe, dûyê agir di nava xirbê Rabê da bilind, û ji leşkerê Turk ra heyîna şerrkeran di nava xirbe da dide zanîn. Leşkerê heyî- ku alayîyek nîzîkî xirbe bû- bi ser Emerîg û hevalên wî da digrin. Emerîg, neyar çiqas dibûn dilê wan bû; ne mêrê ku destê xwe li ber daniyana. Hema li her heft pismamên xwe dike qurrîn û di xirbe da herçî cihên dijwar digrin û dibe şerr. Heya piştî nîvro leşkerê nîzîktir jî, di hawara wê alayîyê tê û bi baran berrik û bomban bi ser Emerîg da dibarînim.

Ji bo Emerîg pirrî û hindikîya leşker wek hev bûn. Teqez kîjanê di ber devê tîfinga wî ketana bi xweşî ji hevalên xwe ve nedigerrîn. Ji wê pêva dirêjiya şerr ji bo Emerîg û hevalên wî heya roava bû. Piştî ku ro ji ezmên nediyar bûna, kesî ku pêşiya wan bigirtana tinnebû. Ji ber ku qumandarê leşker jî, va dera han zanibû; dixwest ku

berî roava Emerîg li ber xwe wenda bike. Ji bo vê yekê di pêşiya şerr da şande rawesteka firqê û top xwest. Top berî roava bi nîv seetê gîhabû leşker. Heya saz kirin û yek dudu pê avêtin xirbê, niva Emerîg wek şêrê no di xirbe da bi dertê û tevî hevalan dikevin nav cendekên ku bi roj li dora xwe kuştî. Êdî top û tîfing li nik Emerîg yek bû. Gava dinê tarî dibe bê ku pozê yekî bi xwîn bibe Emerîg û hevalên xwe barên xwe bar dikin û bi êrişek yekser ji nav leşkerê Turk bi dertên. Ên ku wê rojê Emerîg piştî ji nav lêşker bi derketinê dîtî û vegerrî ser qada şerr dibêjin: Emerîg bê barên xwe gelek tîfing, bomba û potîn û metereyên leşker bi xwe ra biribû; û di qada şerr da bê ên ku bi birîn bûyî, pirrtirî pêncî kuştî ji leşkerê Turk xistibû.

* * *

Şerê Gecoka 1926an û vegera leşkerê Turk li ser çiyê

-11-

Her wekî me di pêşgotinkê da goti bû, di jwariya cih û sermayên bê awa; zivistanên çiyayê Sasûnê, ji biyaniyan ra dikin barê li pî ne bûyî. Ji bo vê yekê, çî gava xelkê çiyayê Sasûnê li ber Turkan serî hildaye û bi ser da hatiye girtin, di serê serman û zivistanê da, Turkan leşkerê xwe dagerrandiye deştê û di rabûna berfan û nîvê biharê da dîsa çûne ser. Wê sal ji rika dilê xwe Turkan ev yeka han nekiribû; dixwastin ku hesabê sermayê nekin. Çima ku di wê salê da(1925) herçî cihên ku bi ser da girtî, hin bi kirina zînotek çavtirs û hin jî bi xapandin bindest ku di hin çiyayên ser sînorrên kurdistana bakurr da dengê şerrkerên Kurdan bilind dibûn jî, bê çiyayê Sasûnê di nîveka welêt da tu dengên xurtên bi binatî nedihatîn. Ji bo vê yekê li ser wan bi çî bibûna mal jî; dixwastin wî dengî vemirînin. Ji lewre bû ku zivistana wê salê wek carên berê leşkerê xwe danegerrandin deştê û şerr man li ser xurtiya xwe.

Ji milê din Mihemed axa fêla Turkan qenc seh kiribû ku, piştî xwe sipartina wan eşîran, bi carekê xwe dabû serê çiyayê Karmilêh kelha ku li ber boblatên mezin hergav rûmeta bav û kalên wî parastî. Di jwariya çiyayê Karmilêh, û mêraniya Mihemed axa û peyayên wî li ser Turkan bi xisarek mezin û dûrdirêj rûdinişt. Dirêjiya havîn û payîzê, her roj Turkan dirêjî Mihemed axa dikir; lê ji ber ku cihê Mihemed axa gelekî parastî bû; bê ku şerrkerên Kurdan bimirin, her roj di navbera 15-20 mêran

ji leşkerê Turk dikuşt û bi birîn dikir. Pir caran bi deh rojan çar-pênc şerrker di pêşiya alayiyekê radiwestin û ne dihîştin ku buhustek erd pêşda herrin.

Mihemed axa û peyayên wî bi vê camêriyê li ber xwe didan, qolordû qumandanî yê Turkan jî, ji bo parastina rûmeta xwe, bi raporên derewîn hukûmeta Enqerê dixapand. Geh dinivîsî ku me evçend şerrkerên Kurdan kuştin û geh digot: me filan cih an filan kevir ji şerrkeran stand û cih li serê wan teng kir....

A rast ev bû ku di wê salê da pirrtirê 30 mêrî ji peyayên Mihemed axa ne miribû. Tevî ku peya û hevalbendên Mihemed axa ji sê sed mêrî ne pirrtir bûn raporrên ku çûbûn Enqerê ji Kurdan pirrtirî du-sê hezar kuştî nîşan didan. Eger mirov ên ku bi bêbextî girtin û destgirê dayî kuştin tevî jin û zarrokan bihesibîne teqez ji vê jimara han pirrtir bûn; lê herçî kuştiyên şerrkeran bi ser sîh mêrî neket. Navên cih û kevirên ku ji hukûmeta Enqerê ra salix didan, hemî ên cihên ku di dest wan da bûn. Hukûmeta Enqerê jî li ser raporên eskeriyê dizanîn ku her roj leşkerê wan hinekî pêşda diçe, û cih ji şerrkeran teng dibe. Piştî ku evçend hêviya girtin û kuştina Kurdan jê ra nîzîk hatibû xewinandin, nema dixwastin ku wê kêsa delal ji dest xwe berdan, ji lewre wê zivistanê mayîna leşker di çiyê da çêtir dîtibûn.

A rast ev bû ku di hemî şerran da leşkerê Turk tim bindest diket. Pirr caran bi deh kîlometran li dora çiyê dihate bi dûrxistin. Her wekî me li jor gotibû tu roja ku di navbera 15-20 kuştî û birîndaran da jê nebûna tinnebû.

Hemberê vê xisarê ji Kurdan, bê demên dirêjî wan kirinê, serê deh rojan kuştîk an birîndarek jê nedibûn.

Şerr di vî halî da bû ku, zivistana çiyayê Sasûnê di meha gecokê da bi hemdê xwe şidand. Serma ji mêjva bûbû arîkarê Kurdan. Di serê kanûnan da heya gecokê tu şev tinnebû ku deh-panzde serberzên Turk ji serman nemirana. Tevî ên ku Kurdan dikuştin, her bîst û çar seetan 30 serberz ji leşkerê Turk kêr dibûn. Çiqas ku vê xisara han çavên qumandanê leşker tirsandibûn jî, ji ber raporrên derewînê ku şandibû Enqerê, û li ser wan raporrên emrên ku digirt dihîşt ku di çiyê da bimîne.

Lê gava meha gecokê hat, berf nerm bû û pêşiya aşîtan xweya kir, êdî ji bo leşker di çiyê da mayîn ne mikûn bû. Kurd di serê çiyê da ketibûn. Şag, şikeft û qeftîşan ku bi tu awayî bi qasî leşker zora serma û aşîtan lê ne dibûn. Çi gava bixwestana bê tirs agir jî dadidan; lê leşker, çawan ku nikaribûn êgir dadin, rawestekên wan jî şikêrr, simaq û palên çiyê bûn ku, tu aşît vala di ser leşker ra nediborîn. Ji ber van sebebên han dem bi dem tirsê leşker pirrtir dibûn. Bi vî awayî terma tirsê ketibû ser dilê wan.

Qumandanê leşker dît ku dirêjkirina vî halê tevayîya leşker malkambax kiriye, di dawîya meha gecokê da berê leşker dagerrand Hezoyê û Mihemed axa tevî xelkên xwe jî, ji çiyê daketin û hatin gundan.

* * *

**Xwesipartina Mûsayê Wezîr
û pêşiya şerrên biharê
-12-**

Her wekî me li jor gotî, dema ji alîkî ji serman û aşîtan, û ji milê din ji dest pîrrianiya kuştî û birîndaran, leşkerê Turk vegerrî Hezo; dîsa wek hercar mirovên xwe bi nav eşîrên çiyayê Sasûnê da şandin û defa xapandinê lêdan. Ji ber ku, herdu nifşên berî vê, hemiyên xapandî hatibûn kuştin, vê carê nema kes bi gotinên Turkan dixapîn. Lê sed mixabin ku tevî hinde bêbextî nezaniya Kurdan tucaran feqên Turkan bê nêçîr û vala nedihîştin. Ji ber vê nezaniyê bû ku vê carê jî, ji mezinên mala Ezebo Mûsayê Wezîr tevî Mihemedê Xinşor xwe avêtibûn gorra xapînê.

Mirovên Turkan ên ku li nav eşîrên çiyayê Sasûnê gerriyabûn bê van herdu mirovan nikaribûn kesek bixapandana. Ji ber ku kirên Turkan çavên xelkê vekiribûn, di vê fikra han da xelkên eşîra Ezebo jî ne hevalên van herdu mezinên xwe bûn. Berê li Milefan û paşê li Hezo, Mûsa û Mihemedê Xinşor him qumandarên Turkan dîtibûn, û bawerî dabûn wan ku; di biharê da gava hukûmet leşker bişîne ser Mihemed axa yê Eliyê Yûnis, ev herdû dê tevî eşîra xwe mala Ezebo arîkariya leşker bikin û di çiyê da rê û deveran şanî leşker bidin.

Dema dinê bû bihar û berf li çiyê rabû û serma neman, di meha gulanê da leşkerê Turkan berê xwe dane çiyayê Sasûnê. Lê her wekî me li jor gotî xelkên Mûsa ne hevalbendên fikra wî bûn. Ji bo vê yekê tevayiya mala Ezebo tevî pez û dewarên xwe, di hatina leşker da ketin

bilindeka çiyayê Kornêk, û Mihemed axayê Eliyê Yûnis jî tevî peyayên xwe hilkişî navçavên Karmilêh, û Arzîv. Dema leşkerê Turk çarmedorê çiyê hildikişin Mûsayê Wezîr tevî Mihemedê Xinşor di çin pêşiya leşker. Hîngê qumandar ji Mûsa ra dibêje:

-Ka sê-çar sed mirovên te, ên ku bi me ra bihatana ser Mihemed axayê Eliyê Yûnis?.

Mûsa lê vedigerrîne:

-Beg im, niho ditirsine, ji lewra ne hatin. Wê hanin xwe dane serê Kornêk. Çi gava ji hikûmetê bawer bin dê werin.

Ji xwe me gotibû ku leşker çarmedorî çiyê hildikişîn; dema dighên pala kornêk, birrek leşker dajon ser pez û dewarên mala Ezebo. Çekhilgirên mala Ezebo jî nemerdîyê nakin û destrêjek tifing berra leşker didin. Bi vê destrêja han ra şeş serberz ji leşker dimirin. Gava haya qumandar ji vê kira mala Ezebo dibe, emir dike herdûyan jî bi darekê va girêdidin.

Piştî hinekî baranek xurt dibare, leşker ji ku herdû girtiyan li ber baranê bibin cihekî din bi darê va vedikin. Herdû bi hev ra di nav destên leşker da dirrevin. Herçî leşkerê heyî devên tifingan dighêzên ser wan. Di binê Hefsar û di piştî Dilbê da tîn kuştin. Cendekên wan li wir dimîne, pirran ji xelkên Sasûnê bi çavên xwe dîtibûn ku seh cendekên wan herdû milletxinizan dixwine.

Bihara 1926 an Meha gulanê

Heya meha gulanê bihara 1926 an leşkerê Turk di Hezo û Milefan da, Mihemed axa û peyayên xwe jî di gundên xwe ên çiyê da mabûn. Di 18ê gulanê da Turko bi leşkerê heyî berê xwe da bû çiyê. Mihemed axa jî di gundê Sorik da rûniştibû û peyayên xwe êxistibûn Karmilêh, Kornêk û Arzîv. Bi vî awayî dikaribû ji her alî ra gazîyê bişîne.

Sala 1926 an pirrtirî her sal şerr xurt bûbû. Kuştî û birîndarên Turkan jî goreyî xurt ya şerr pirr û pirr bûn. Her roj di navbera 40-50 kuştî û 20-30 birîndar ji Turkan hebûn. Ji hember vê kuştina Turkan rojê yek an dudu ji Kurdan ne dimirin. Êdî ewçend kuştîyên Turkan di çiyê da pirr bûn, tu deverra ku mirov bi selametî tê da rawestiyana nemabû. Ber her kevirekî cendekek, û di her qeftîşekê da laşên çend leşkerên Turk bê hemd dihatin dîtin. Ji bêhna cendekên leşker nema yekî dikaribû di çiyê da bigerre. Çi gava şerr dest pê dikir, bi dengên tîfingan ra ewçend teyr û tûyên hov li ser cendekan difirrin ku wek ewran pêşiya royê digirtin. Ji xwe bajarrên Sêrt û Zoqê bê bîmarxanan gelek cih û poxan tijî birîndar kiribûn. Êdî xelkên dora çiyayê Sasûnê ji dest kişandina birîndaran bi çardaran nikaribûn ji xwe ra karek bikirana. Her di bin çardarên birîndarên leşkerên Turk da diçûn û dihatin. Bê ku sist bibe, an ji bo çend roj an saetan bisekine, her roj bi vê xurtiyê şerr dibûn.

Di şerrên berî vî da çiqas ku şerr dibûn jî, dîsa şerrkeran kêsa anîna zad ji derva didîtin. Lê vê carê bi tu awayî ew kês neketibû wan. Şerr ewçend germ û leşker hinde bi dil û can dirêjî qilaçeyên Kurdan dikirin ku pirraniya şerrkeran ji du rojan carê kêsa xwarinê û ji çar rojan carê kêsa nivistinê ne didîtin. Ji bo vegerrandina êrîşên leşker her ji cihekî dibezîn yê din. Ji ber vê bû ku bi dirêjiya şerr mikûna anîna zad ji bo xwe ne dîtibûn.

Di nîveka hezîranê da xwarin ji xelkên Mihemed axa kuta bûbû, êdî mikûna xweragirtinê nemabû. Ji bo ku xwe ji birçînê xilaskin, divyabû berî her tiştî zarrokên xwe di hesarê da bi derxin û têxine cihekî têr xwarin. Piştî vê, hin zad jî bi xwe ra rakin û vegerrin cihê xwe. Ji bo vê yeka han, di navbera Motikan û Sasûnê da çiyayê Poragan ji xwe ra baş dîtibûn. Roja 29 ên hezîranê Mihemed axa tevî bira, birazî û pismamên xwe zar û zêçên xwe digrin û di êvar da bi rê dikevin. Wê şevê heya bi şewqê dighên Hormeyînan û di xewrekê da bi cih dibin. Berî birbangê ji leşkerê Turk du bilûk ji yên ku dixwestin paşbirriya Mihemed axa bikin ji nedîva bi ser xewrê va dibin. Hîngê li nik Mihemed axa ji xelkê malbata wî nîzîkî mêrên çekhilgir tevî zar û zêç bûn. Şerr di nişkava dest pê dike û herdû birr dest bi dest dikevin nav hev.

Ji bo herdû serîyan kêsa xwe veşartinê namîne. Leşker ji nezanîn û bê hemdên xwe bi ser xewrê va dibin. Şerrker jî, ji bo ku zar û zêç ji agirên tifingan biparêzin ji dil û can xwe çê dikin nava leşker. Şerr bê dilovanî bi serdikeve. Êdî tê wê yekê ku devên tifingan ji pîsîrên hev

pihet dikin. Bi vî awayî bi rojhelat ra şerr safî dibe. Ji herdû bilûkên leşker bi qasî 30-40 serberzî bi lingên xwe difilitin û yên mayî tevî zabitên xwe bi carekê di nav lepên peyayên Mihemed axa da tîn kuştin.

Ji şerrkeran Mihemed axa bi sêzde cihan, kurrê wî Mihemed Elî bi sê cihan û birayên wî Evdirrehman axa, Dewrêş, Mistê û biraziyên wan Mistê, Cindî bi yek cihan bi birîn dibin; lê kes ji van nayê kuştin. Hîngê mîtraloz, tomatîk, tîfing, bomba û berrîk bi baran dikevin destê Mihemed axa.

Piştî vî şerrî êdî mikûna çûyîna Poragan namîne. Dîsa bi wî halê birçî tevî zarr û zêçên xwe vedigerin Karmilêh û di Zuxrê Kartan da bi cih dibin. Erê çiqas ku ji dîtina zarr û zêç bê hêvî bûbûn jî, teqez serdestiya Hormeyînan gelekî hêvî dabûn Mihemed axa. Hêvî çiqas mezin be jî, birçî bûn xwe ragirtinê nasnake. Li Kartan Mihemed axa jin û zarrokan dike sê cihan. Cihekî bi xwe ra dihêle, cihekî dişîne nav Motikan û cihê mayî dişîne nav eşîra Şîgo. Herçî Motikan bi camêrî zarr û zêçên çûyî nav veşartin û nedan destê hukûmeta Turk. Lê Şîgoyan, ji rîsipiyên wan Mûsayê Xelîl, Yûsifê Hebê û Dewrêşê Dogij zarr û zêçên di nav xwe da didin dest Turkan.

Leşkerê Turk piştî mirina wan herdû bilûgên di Hormeyînan da, ji qeweta Mihemed axa ketin şîkê. Tu caran ne dihat bîra wan ku; di nava şevê da Mihemed axa çûye Hormeyînan û herdû bilûk bi pêncî-şêst mêrî kuştine û bi şûnda vegerrîye Zuxrê Kartûn. Her ya ku wan dizanîn û li pêş çavên xwe didîtin ew bû ku: tinê Mihemed axa di Karmilêh da cihê xwe gihaztiye, ku va

wa bû bi şûnda, şerrkerên ku ew herdû bilûk şerpeze û kuştî kî bûn?!. Ji Turkan ra werê dihat ku, yên herdû bilûk kuştî bê Mihemed axa hineke din in. Di Hormeyînan da kirina vê yekê biba ne ba dê ji xelkên Motikan bihata zanîn. Ji xwe ya ku serê qumandarê Turk diêşand jî ev bû. Ma gelo, piştî ku hevalên Mihemed axa kêmbûn û zad û xwarin jê kuta bû, ev hevalên ku jê ra çar bûn kî ne?. Ew hevalên ku di nava du saetan da du bilûk leşker bikujin divê teqez ji şêran ne kêmtir bin. An Motikan jî li ser hikûmetê ra bûbûn?! Van ramanan rê ya rastiyê li ber qumandarê Turk wenda kiribû. Ew çend serberzên ku di nav lepên Mihemed axa da bi zora lingan filitî jî, ji bo neşikandina rûmeta herdû bilûkên çiyê bi zimanekî pirrî dirêj pesna pirranî û xurtiya şerrkerên Hormeyînan dikirin. Ji qumandan ra çêtirî şehdeya van serberzên filitî ne dibûn. Wan jî, ji şerma bindestiyê dizgîna derewan gelekî sist kiribûn. Ji lewra şika qumandar li ser rabûna xelkên Motikan zêde bû.

Leşkerê heyî yekcar ûn lê ketibûn. Her roj mirina sî-çil hebî têr nedikir ku, bi ser da mirina du bilûkan di nav saetekê da jî, ji devên hevalên xwe ên revoke dibihîstin. Vê yekê yekcar dilê leşker bizdandibû. Gava qumandar ev yeka han di çavên leşker dît û ji devên wan bi guhên xwe bihîst, êdî xwe ragirtin bê feyde bû. Êdî bê ku tu şerrî bikin, piştî vegerra Mihemed axa ya Zuxrê Kartûn bi diwazde rojan leşkerên xwe vegerrandin Hezo û Milefan û çiyayê Sasûnê ji Mihemed axa û peyayên wî ra hîştin. Êdî sala 1926 an nema leşker hinartine ser çiyayê Sasûnê.

Vegerra Şêx Evdirrehman

Li jor, me daketina şêx Evdirrehmanê Hezoyî tevî herdû kurrên wî ji çiyayê Sasûnê û çûyîna wan ya Sûryayê goti bû. Şêx Evdirrehman ne mêrê ku rûyê xwe li pêş neyaran badana. Lê tovê bêbextiyê ku Turkan bi nav çiyayê Sasûnê reşandî, hîştibû ku ji bo demekî di çiyê da derkeve. Çima ku qesda Turkan bi kuştindayîna wî bû. Dema hin mirovên ne çak xwe ji bêbextiyê holê ra pêk anîn û tevî wê dilqirêjiya xwe ne xweya bûn ku kîne; ji bo demekî şêx bi derketin qencîr dîtibû. Piştî ku nîzîka salekê li Sûryeyê ma di çiyê da baş û ne baş ji hev kifş bûn, dîsa berê xwe da qada şerr û rûmetê û vegerrî. Şêx Evdirrehman tevî herdû kurrên xwe di navbera Bişêrî û Elikan da li kevanê Qîre di pişt rêya mezin da dikevin şikeftêkê. Dema nîzîka êvarê dibe, şêx bi derdikeve diyarê rê û ji çûyî û hatiya hêre dike.

Jinikeke Kurd ji Bişêriyê tê diçe gundên dorê. Desteyek leşkerê Turk jî ji gundan dihatin Bişêriyê. Di dûşa ku şêx veşirî da raste jinikê tên. Turkên ku hercar hînî rijandina xwîn û paymalkirina namûsa xelkê bûyî; bê teresî ji jinikê derbaz nedibûn. Bi gîhana jinikê ra dest davêjinê. Jinik xwe bi dest wan bêbavan va bernade, û dike hawar. Di cih da şêx û herdû kurrên xwe berên tîfingên xwe dighêzin ser desteya leşker û jinikê. Bi destrêja pêşîn ra sê serberzan jê dikujin û yên mayî jinikê berdidin û berve Bişêriyê dirrevin. Bi vî awayî jinik ji dest wan difilite û şêx Evdirrehman jî tê dighê Mihemed axa.

Şerrên 1927 an, Efa derewîn û kuştina Dewrêşê Dogij

Di serê sala 1927 an da Turkan dîsa dixwastin ku hin xelkên Sasûnê, wekî hercar, bi xapandin têxin dest xwe. Ji bo vê efeke derewîn avêtine guhên xelkê. Lê vê carê ne Mihemed axa û ne jî xelkên wî bi virrên Turkan bawer dibûn. Dema Turkan havila efa xwe ne dîtî; di 18 hên nîsanê da ji Ezirgan, Mûş, Sêrt û Diyarbekirê leşkerê heyî hinartine ser Mihemed axa. Leşker wekî her sal çarmedorên çiyê tên û dikevin dorhêla Karmilêh, Kornêk û Arzîv. Şerr di cihên salekî berê da, yan ê di Îngozişk, Xiranê Kopeko, Silêcim, Komik, Çirdo, Artirêr, Çikê Elo, Herorîk û Bênik da bi ser dikeve. Di serê şerr da ji rîsîpiyên Şîgo Dewrêşê Dogij yê ku zarr û zêçên Mihemed axa dabûne dest Turkan diçe nik qerargah qumandarî û jê ra dibêje:

-Ez hemî cih û deverrên çiyê nas dikim. Eger hûn tabûrek leşker bidin min, ezê wan têxim piştta Karmilêh. Dema dibe şerr, ezê paşbirriya kurrên Eliyê Yûnis bikim, hînga şerpezekirina wan ji we ra gelekî gengaz dibe.

Rast jî, Dewrêş rê û deverrên çiyê baş dizanibûn. Eger daxwaza wî wek dilê wî bihata cih; Mihemed axa dê gelekî şerpeze bibûna. Qerargah qumandarî di cih da daxwaza wî tîne cih û tabûrek leşker tevî hin milîsên Kurdan ên ku hukûmetê bi zor ji bo rêberî û arîkarî ya leşker şandî qerargahê, bi Dewrêş ra dişîne. Milîsên Kurd dizanibûn ku Dewrêş wê gelekî arîkariya leşker bike, û

ev yek ne bi dilê wan bû. Piştî ku gotina xwe li ser Dewrêş dikin yek; ji tabûr qumandarî ra dibêjin:

- Beg, em Dewrêş dizanin. Ew bi gotina Mihemed axa hatiye. Qerargah qumandarî xapand û em pê ra şandin. Teqez niha Mihemed axa li pêş me kemîn girtiye. Dewrêş dil heye me têxe kemîna Mihemed axa û yek ji me nafilite, wê me hemîyan bikujin.

Ji xwe heya niha çî tabûr û bilûkên ku ji leşker veqetîbûn, tu jê bi selametî ji qerargahê venegerrî bûn. Ji ber vê yekê gotina milîsan di serê tabûr qumandarî da cih girt. Di cih da li Dewrêş zivirrî û gotê:

-Kurro Dewrêş, em bi te ra û li pê te tên. Eger tu me têxî deverrek ne baş û leşker bidî kuştin ezê te bikujim.

Çî gava şerr biba teqez bi dehan leşker dimirin. Bê şik Dewrêş nikaribû ji bo nemirina leşker bibe kefil. Li ser vê yekê Dewrêş dibêje:

-Beg im, gava şerr bû, bivê nevê leşker dê bête kuştin. Ma ez dikarim di şerr da ji ne mirina leşker ra bibim kefil?!

Ev gotin şika tabûr qumandarî li ser Dewrêş û bêbextiya wî zêde dikin ku dibêje Dewrêş:

-Eger pozê neferekî bi xwîn bibe ezê te bi singoyan bidim kuştin.

Hînga Dewrêş dibîne ku şolê wî ne baş bû; û şerr wê bibe, û leşker jî bête kuştin. Ya baştir ew e ku di nav destê qumandar da bifilite. Xwedê gava dixwaze bêbextiya bêbextan têxe stoyên wan berê eqil jê distîne. Dema dighên binstê Xiramê Kopeko Eynçerhan Dewrêş dirreve. Leşker berên tîfingan didine pişt

Dewrêş û dikujin. Qumandarê tabûrê tevî milîsan ji bo bêbextî ya Dewrêş zebtekê çê dikin û bi şûnda tên qerargahê. Xwedê bi vî awayî tola zarr û zêçên ku Dewrêş berî salekê dayî dest Turkan dîsa bi destên wan jê destine.

Şerrên Reşê Artirerî li ser kûwarên mêşan

Piştî kuştina Dewrêşê Dogij Turkan di cihên ku me li jor gotî dirêjî Mihemed axa kiribû. Şerr wekî hercar xurt û bê eman bû. Her roj di navbera 30-40 kuştî û birîndar ji leşkerên Turk diketin. Ji Kurdan hemberê vê, rojê an kuştiyek û an jî birîndarek diket. Tew pîrrianiya rojan şerrkerên Kurdan bi birîn jî ne dibûn. Ne Kurdan qilaçeyên xwe berdidan û ne jî dikaribûn Turkan di cihên girtî da bi derxin. Her roj jî alîkarî Turkan dirêjî qilaçeyên wan dikirin û birrek mêrên xwe bi derdidan û bi şûnda vedigerrîn. Di serê Mayîsê da holê şerr dest pêkiribû û diçûn. Di pêşiya vî şerrî da çend şerrên Reşê Artirerî hene ku di vir da hêjayî gotinê ne. Ji vê jî xweya dike ku Kurdan çiqas der bi camêrî li ser welatê xwe şerr dikirin.

Dema şerr bi serket, li ser gotina Mihemed axa hemî xelk ji gundan bi derdikevin û di çiyê da li dora Mihemed axa xwe didin hev. Tinê Reşê di gundê xwe Artirerê da dimîne û bi dernakeve. Çiqas Mihemed axa haya wî dike, ku ew jî bigêje wan, Reşê ji Mihemed axa vedigerrîne ku:

-Heya ez bi qasî kuwarên mêşhingivên xwe ji leşkerê Turk nekujim, ez di gund da bi dernakevim.

Reşê di piştî gund û nava qeftîşekê da qelaçeke xwe çêdike û bi tenê xwe têda rûdine. Dema Mihemed axa dibîne serwextkirina Reşê tewş e ji bo parastina piştî wî birayê xwe Evdirrehman axa tevî deh peyan dişîne Hormeyînan piştî gundê Artirerê piştîmêriya Reşê. Ji

millê din birayê xwe Mistê jî dişîne ser rêya ku ji Çirdo tê Arzîv. Wê rêya han du alayî leşker pêda hatibûn. Mistê axa tevî panzde peyan di gavanekî teng da rê jê distînin û bîst û pênc rojan pê ra şerr dikin û nahêlin ku gavek erd pêşva biçe.

Reşê jî ji bende kuwaran dimîne. Wî qenc dizanibû ku leşker dê were nav gund û der û beran binhêrin. Ew bi xwe, bi qasî sedakê ji gund bi dûr neketibû. Berê qelaçê li ser gund bû. Êdî bê ecel tûya ku di navbera cendekên leşkeran û devê tîfinga Reşê Ketana tinnebû. Çiqas leşkerê bihatana nav gund bi xweşî ji hevalên xwe venedigerrîn. Leşkerê Turk bi tu awayî qelaça Reşê bi cih ne dikirin û nikaribûn xwe li ber tîfinga wî jî ragirin. Çiqas xwestin di dûşa gund ra leşker derbas bikirana bê feyde bû, herçiyê dikete nav gund, deverû di nav xwîna xwe da vedigevizîn. Dema şev dikete ser Reşê dihate nav gund û tîfing û fîşekên kuştiyan hiltanî û hildikişîne serê Herorik cem Evdirrehman axa û av û xwarin ji xwe ra digirt û berî birbangê vedigerrîn qelaça xwe. Bîst û pênc rojan vî halî dîm kir. Di vê navberê da Reşê gotina xwe anîbû cih û ji hebên kuwarên xwe pirrtir serberzên Turkan kuştibûn.

Bûyişa Pêxember

**Pir sipas ji bo Xudayê du cîhan
Daye me ola Mihemed sergiran
Em kirine imeta qencê beşer
Perewê wî serbilindê namiwer
Ey Xudayê erd û ezmanê bilind
Bê te nînin mihrivan û çak û rind.***

*(Bûyişa Pêxember) di dawiya destnivîsa nemir Osman Sebrî de hatibû nivîsandin. Em jî wek hatiye nivîsandin li vir didin belavkirin.

Wêne-----

Ev wêne ji pertûka (serhildana Sasûnê-1925-1936)
Nivîskar:K.Reş-Şam,-1995, hatine wergirtin.(D.Zengî).

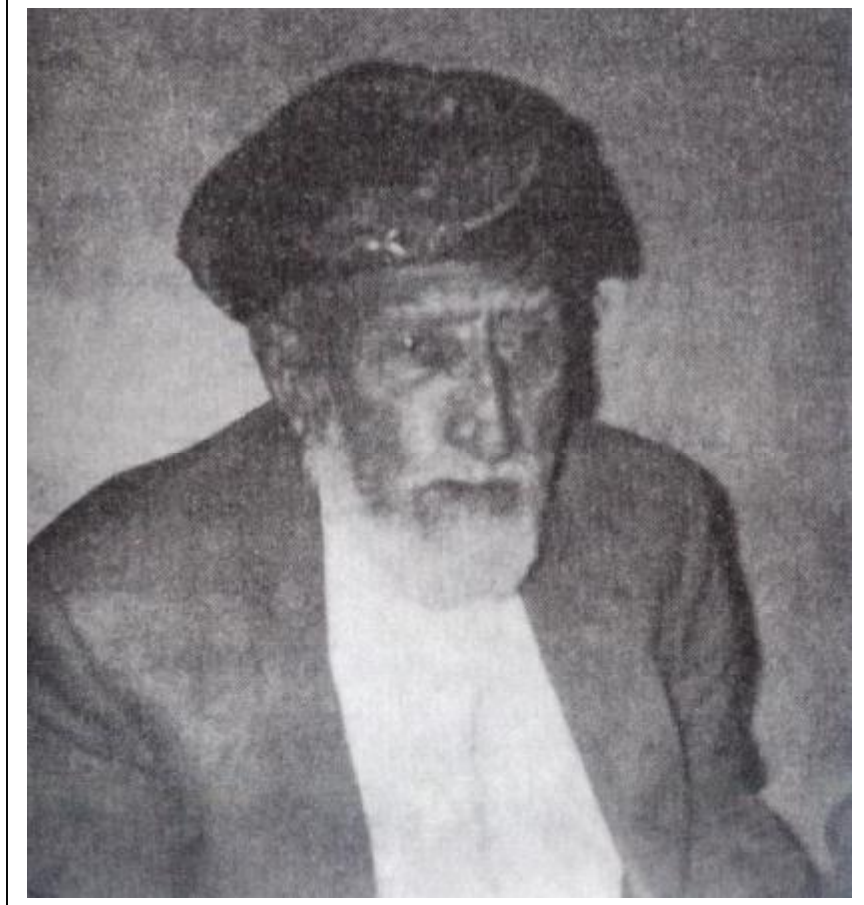
Wêneya Ebdirehmanê Eliyê Yûnis –Şam-1938

Wêneya Derwêşê Eliyê Yûnis

Yên Rûniştî ji hêla çepê de: 1-Derwêşê Eliyê Yûnis.
2-Mihemed Eliyê Mihemedê Eliyê Yûnis.
Yên şîpya ji hêla çepê de: 1-Eliyê Mihemed lawê
Eliyê Yûnis.2-Mihemed Ebdilmecîd axa. 3-
Nesredîn Derwêş.- Qamişlo-1936.

Yek ji lehengê serhildana Sasûnê
Hac Ebdirehîm Dilo Naso
tê naskirin bi navê Dedo.

Sercem

-Pêşgotink	3
-(.....)	5
-Şerê Mêlhayê	11
-Şerê Motikan	15
Şerên Sasûnê (1925-1937)	
-Şerê Bekiran	19
-Hatina Nûh beg	22
-Bela şopa Nûh begê	25
-Kuştina Hemik û şerrê Milefan	27
-Sosreta Şelmo	30
-Efa derewîn û xwînxwaziya Tahir beg	32
-Kireke Turkî û serjêkera mala Şeref	37
-Xapandina duwêm û kawranê bêxwedî	40
-Dawiya şerên 1925an , şerê Xiramê Kopeka..	44
-Şerê Raba jorîn û Meramiya Emerîgê Xirxalê.	46
-Şerê Gecoka 1926an û vegera leşkerê Turk..	48
-Xwesipartina Mûsayê Wezîr û pêşiya şerê...	51
-Bihara 1926an meha gulanê.	53
-Vegera şêx Evdirrehman.	57
-Şerên 1927an, efa derewîn û ..	58
-Şerên Reşê Artirerî li ser kûwarên mêşan.	61
-Wêne	64
-Sercem	69

Mafir mirov tenê carekê dimre, divê ew mirin di
reya rastiyê de bi rûmet û mêranî be.
Ji bo gihana mirineke hêja û bi rûmet gelek west
û xebat divê. Carna bê dijwarî dergehê mirinek
holê li pêş hinekan vedibe, heke xwe jê bidin paş
bê şik qels û bizdok in.

Osman Sebrî

Derdê me, rûpel(19).